

De *joglar* a *ministrer*: la introducció d'una nova designació d'ofici a la cort d'Aragó

Anna Fernàndez-Clot

Universitat de Barcelona

afernandez.clot@ub.edu
<https://orcid.org/0000-0002-4504-6251>

Received: 16/02/2024; accepted 15/04/2024
DOI: <https://doi.org/10.7203/MCLM.II.28323>

From *joglar* to *ministrer*: the introduction of a new profession name in the court of Aragon

ABSTRACT

This paper analyses a change of profession name, taking place during the late 14th century with regard to the identification of musicians documented in the court of Aragon. Based on an exhaustive analysis of the documentation produced throughout the reign of king Peter the Ceremonious (1336-87), this paper studies the terminology used to identify the entertainment and music professionals in the account books and other chancery documents of the Catalan-Aragonese court. This allows to precisely locate the artists, contexts and periods in which the name *ministrer* is used for the first time in the documentation corresponding to the different houses within the royal court (king, queens, and princes), and makes it possible to pinpoint the moment from which the term becomes widespread in this court to designate musicians. This study points out that there is a connection between the introduction of this change of profession name and the spreading in the Crown of Aragon of new music styles coming from France and Northern Europe.

KEYWORDS

Crown of Aragon; royal court; Peter the Ceremonious; Eleanor of Sicily; John I of Aragon; documentary sources; medieval music; entertainment and music professionals; profession names; *jongleur*; minstrel; terminology studies

Magnificat Cultura i Literatura Medievals II, 2024, 1-46.

<https://turia.uv.es/index.php/MCLM>

ISSN 2386-8295

RESUM

L'article analitza el canvi de designació professional que es produeix a la segona meitat del segle XIV per identificar els músics documentats a la cort d'Aragó. A partir d'un examen exhaustiu de la documentació produïda al llarg del regnat de Pere el Cerimoniós (1336-87), s'estudia la terminologia que identifica els professionals de l'entreteniment i la música en els registres comptables i altres documents de cancelleria. Això permet localitzar amb precisió els artistes, els contextos i els períodes en què es comença a introduir el terme *ministrer* en la documentació corresponent a diferents cases (rei, reines i infants), i permet identificar a partir de quin moment el terme es generalitza a la cort d'Aragó per designar els músics. L'estudi apunta la possible relació entre la introducció d'aquest canvi de designació i la difusió de nous estils musicals provinents de França i el nord d'Europa a la Corona d'Aragó.

PARAULES CLAU

Corona d'Aragó; cort reial; Pere el Cerimoniós; Elionor de Sicília; Joan I d'Aragó; fonts documentals; música medieval; professionals de l'entreteniment i la música; designacions d'ofici; joglar; ministrer; terminologia

Anna Fernàndez-Clot. 2024. 'De joglar a ministrer: la introducció d'una nova designació d'ofici a la cort d'Aragó', *Magnificat Cultura i Literatura Medievals*, 11: 1-46, DOI: <https://doi.org/10.7203/MCLM.11.28323>

Aquest article forma part del projecte de recerca *Ioculator seu Mimus: Performing Music and Poetry in Medieval Iberia (MiMus)*, finançat per l'European Research Council (ERC), dins el programa de recerca i innovació de la Unió Europea Horizon 2020, ERC-2017-COG Grant agreement No. 772762 (<https://www.mimus.ub.edu>). També s'inscriu en les activitats del Grup de Cultura i Literatura a la Baixa Edat Mitjana, grup de recerca consolidat 2021SGR00777 de l'AGAUR, amb el suport del Departament de Recerca i Universitats de la Generalitat de Catalunya.

TAULA DE CONTINGUTS

- 1 Introducció — 3
- 2 Els joglars a la cort de Pere el Cerimoniós — 6
- 3 Primers testimonis del terme *ministrer* a la Corona d'Aragó — 9
 - 3.1 *Artistes visitants* — 10
 - 3.2 *Artistes vinculats a la cort* — 12
- 4 El canvi de paradigma terminològic (1350-80) — 16
 - 4.1 *Artistes visitants* — 16
 - 4.2 *Músics del rei Pere el Cerimoniós* — 21
 - 4.2.1 El canvi de designació de joglar de cornamusa a ministrer — 22
 - 4.2.2 Altres categories i especialitats — 25
 - 4.3 *Músics de la reina Elionor de Sicília* — 27
 - 4.4 *Músics de Constança, infanta d'Aragó i reina de Sicília* — 30
 - 4.5 *Músics de Joan, infant i rei d'Aragó* — 31
 - 4.6 *Músics d'altres cases a partir de 1370* — 34
- 5 Conclusions — 35
- 6 Obres citades — 39
- Apèndix: Pagaments als joglars de cornamusa del rei (1354-1360) — 43
 - 1 *Llibres d'escrivania de ració del rei* — 43
 - 2 *Llibres de tresoreria del rei* — 44
 - 3 *Llibre de mestre racional (reg. 781)* — 45

1 Introducció

Al segle XIV es produeix un canvi significatiu en l'ús dels termes que identifiquen els professionals de la música a la cort d'Aragó. Si fins aleshores el substantiu *joglar* s'usava de manera genèrica per referir-se als diversos professionals de l'entreteniment, a la segona meitat de segle XIV aquesta designació és substituïda per la de *ministrer* per identificar els músics. Tant els principals estudis d'història de la música medieval com els estudis d'història de la literatura medieval a la Corona d'Aragó que centren l'atenció en la figura dels joglars assenyalen aquest canvi.¹

Menéndez Pidal (1957: 15-16), en la seva monografia sobre els joglars a l'edat mitjana, subratlla l'origen francès del terme *ministril*, i el posa en relació amb el sentit de 'joglar cortesà', d'acord amb les observacions sobre el significat primitiu del terme francès assenyalades per autors com Faral (1910: 104-6) i Morgan (1954: 293-95). Aquest significat es fonamenta, principalment, en la teoria apuntada per Léon Gautier (1865: 348-49) i desenvolupada per Edmon Faral en el seu estudi clàssic sobre els joglars a França al segle XIII (1910: 104-6), que remet als primers usos documentats del mot *ménestrel* amb el sentit de 'servidor'. Partint d'aquesta idea, Faral estableix una distinció terminològica entre *jongleur* i *ménestrel*, segons la qual utilitza el primer substantiu per designar qualsevol tipus de professional de l'entreteniment, i el segon, només per designar els que exerceixen un servei regular a la cort. Ara bé, tal com assenyalava l'autor, ho fa basant-se en l'etimologia i el suposat sentit originari del mot, no pas d'acord amb l'ús dels termes al segle XIII (Faral 1910: 106):

Telle est l'histoire du titre de ménestrel. Il désigne d'abord les officiers de cour en général; puis, en particulier, les jongleurs de cour; puis tous les jongleurs. C'est pourquoi, il apparaît dans la littérature avec des sens très divers. Pour nous, nous retiendrons seulement comment pour la première fois il fut donné aux jongleurs, et nous le réserverons plus spécialement à ceux d'entre eux qui vivaient dans les cours au service d'un maître. C'est dans le dernier tiers du XIIe siècle qu'il apparaît avec ce sens restreint. Au XIIIe siècle, il passe déjà à la foule des jongleurs, aussi bien ceux qui courent les rues que ceux qui vivent auprès d'un baron. Mais il est encore permis de le conserver à ces derniers, qui seuls y ont droit.

Com han posat de manifest aportacions posteriors d'autors com Raleigh Morgan (1954), L. M. Wright (1967; 1991) o Silvere Ménégaldó (2005: 217-75), l'estudi de fonts franceses dels segles XII i XIII obliga a revisar la distinció entre *jongleur* i *ménestrel* proposada per Faral i tradicionalment acceptada per la crítica. Segons Wright (1991), els termes *jongleur* i *ménestrel* es troben usats amb un sentit general, que els atorga un valor sinonímic, i amb un sentit més especialitzat, que és el que atribueix un valor distintiu a cada terme: *jongleur* fa referència a l'interpret que canta i toca la viola, tradicionalment relacionat amb la interpretació de cançons de gesta, mentre que *menestrel* designa un músic que interpreta noves formes musicals i més varietat d'instruments. L'autor suggereix que aquesta distinció podia estar motivada per "a change in fashion away from the traditional style of the *chansons de geste*, towards new musical forms and a greater variety of instruments" (Wright 1991: 16). Per tant, més que una distinció social condicionada per la vinculació o no a una cort, d'acord

1. Pel que fa als estudis d'història de la música i musicologia, vegeu, sobretot, Anglès 1975b; Baldelló 1956; Lamaña 1969; Gómez Muntané 1979, 2001 i 2009; Descalzo 1990. Pel que fa als estudis d'història cultural i literària, vegeu Menéndez Pidal 1957; Rubió i Balaguer 1984: 63-66.

amb l'ús que fa Faral dels termes *jongleur* i *ménéstrel*, les fonts franceses del segle XIII permeten observar que si s'estableix alguna distinció entre aquests termes és des del punt de vista del tipus d'entreteniment que ofereixen els joglars.

En efecte, entre els segles XIII i XIV el terme francès *ménéstrel* s'aplicava a qualsevol professional de l'entreteniment, no necessàriament vinculat a una cort, com mostren els exemples tant literaris com documentals recollits en les principals fonts lexicogràfiques del francès antic (*DMF*, s.v. *ménéstrel* - C). De manera preferent, però, s'usava per designar els músics instrumentistes i els poetes músics, com s'ha remarcat en diversos estudis (Bernhard 1841-42; Wright 1991; Ménégaldó 2005; Clouzot 2010). També en occità es documenta el terme *menestrier* amb el sentit de 'músic', concretament instrumentista (*DOM*, s.v. *menestrier*). Així, doncs, quan al segle XIV el terme es va difondre i es va començar a utilitzar també en l'àmbit hispànic, ni en l'àmbit francès ni occità d'on provenia s'aplicava restrictivament per designar els joglars vinculats a una cort, sinó els joglars en general i els músics instrumentistes i poetes en particular.

D'acord amb aquestes aportacions, caldria revisar el sentit de joglar o músic cortesà que tradicionalment la crítica, basant-se sobretot en la distinció establerta per Faral (1910), ha atorgat al terme *ministrer* a l'hora d'explicar com s'introdueix i s'usa en l'àmbit hispànic, especialment a la Corona d'Aragó. Vegem, amb una mica més de detall, com s'ha explicat la introducció i l'ús d'aquest terme.

A partir de l'estudi dels fons documentals de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, rics en informació sobre diversos aspectes de la cultura catalana, han estat sobretot els musicòlegs Higini Anglès (1975b) i Maricarmen Gómez Muntané (1979: 26; 2001: 219-27; 2009: 238-39) que han localitzat la introducció del terme *ministrer* a la Corona d'Aragó al voltant de 1350 i, seguint Faral (1910) i Menéndez Pidal (1957: 15-16), l'han posat en relació amb el sentit de músic cortesà, especialment instrumentista. Gómez Muntané (1979: 26) és qui ha aportat dades més precises sobre el procés d'introducció d'aquest terme a la Corona d'Aragó:

Al principio se aplicó sólo a ciertos músicos extranjeros que estaban de paso por el reino. Así, encontramos empleada por vez primera dicha palabra como sinónimo de músico cortesano en junio de 1340 con ocasión de que el rey Pedro IV el Ceremonioso otorgara una recompensa monetaria a *Guillami Peytoni* y *Rigau de Florença*, "ministriles del rey de Francia". Lentamente el nombre fue allí generalizándose, pero no llegó a imponerse hasta la década de 1370-80; fue entonces cuando de forma definitiva todos los músicos al servicio de la casa real catalano-aragonesa, al igual que los que sólo estaban de paso por ella, se registran en los libros de la corte bajo el nombre de ministriles.

Com afegeix la mateixa autora en un treball posterior, "al principio, y salvo excepción, los juglares eran los españoles y los ministriles los extranjeros, en su mayoría franceses y flamencos que acudían de visita a las casas de la nobleza local" (Gómez Muntané 2001: 219). Segons la musicòloga, és a través d'aquests músics del nord que els nous estils musicals de l'*ars nova* s'introdueixen a la Corona d'Aragó. Després el terme *ministrer* es generalitza per designar els músics de la cort, però encara conviu amb el terme *joglar*, que "quedó para designar a los músicos callejeros; a los artistas que usaban de la palabra o los juegos para entretener al público; a los bailarines y a sus acompañantes, y a los trompas, trompetas y timbaleros" (Gómez Muntané 2001: 219-20).

Tot i que l'autora, condicionada per la distinció tradicional, encara vincula el sentit del terme *ministrer* a la idea de músic cortesà, planteja uns elements distintius pel que fa als primers usos d'aquesta forma de designació d'ofici que són molt interessants, com ara el lloc de procedència i la difusió de nous estils musicals. ¿És possible resseguir amb més detall aquest procés d'integració del nou terme i delimitar a quins artistes es va aplicant de manera progressiva?

En el marc del projecte MiMus s'ha reunit un corpus d'aproximadament 7.000 documents que informen de la presència de joglars i de la música a la cort d'Aragó, des del regnat de Jaume I fins al d'Alfons el Magnànim (c. 1235-1435). Aquests documents, provinents sobretot dels registres comptables i de la cancelleria reial de la cort catalanoaragonesa que s'han conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona), no només permeten estudiar la presència continuada de músics i altres professionals de l'entreteniment a la cort i les formes de designació emprades per identificar-los, sinó que també permeten resseguir la trajectòria de diversos artistes i la mobilitat d'artistes procedents de diferents corts i àrees geogràfiques, localitzar els contactes entre diferents corts de la península Ibèrica i d'arreu d'Europa –inclosa la capella papal d'Avinyó–, contextualitzar els possibles intercanvis culturals i musicals, i identificar els possibles mitjans i agents de difusió i introducció dels nous estils musicals i poètics procedents de França i el nord d'Europa a la Corona d'Aragó (Alberni 2018).

Malgrat que, des de començaments del segle xx, diversos autors ja havien explorat les possibilitats d'estudi de les fonts documentals de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, especialment pel que fa a la figura del joglar i al paper de la música, mancava un buidatge exhaustiu i una edició de conjunt del corpus sobre joglars i música a la cort. El corpus de documents editats en el marc d'aquest nou projecte (a partir d'ara Corpus MiMus) permet recollir i unificar el conjunt de documents localitzats sobre aquest tema i analitzar-los de manera detallada des de diferents perspectives de recerca. Progressivament, els documents del corpus es posen a l'abast de la comunitat científica mitjançant la base de dades *Ministrers i música a la Corona d'Aragó medieval* (MiMus DB), un instrument que pretén facilitar l'estudi transversal de la informació continguda als documents.

Stefano M. Cingolani, en el seu treball de presentació dels primers resultats de recopilació d'aquest extens corpus, assenyala diverses possibilitats de recerca i alguns aspectes que caldria estudiar o tornar a revisar a partir de l'examen del conjunt de documents (Cingolani 2016). Entre aquests aspectes, a propòsit de l'estudi de la terminologia que designa possibles tipologies i categories professionals a la cort durant el període en què es produeix la introducció del substantiu *ministrer*, diu: "Una anàlisi atenta de la documentació podria ajudar a precisar o, almenys, esbossar algunes diferències entre el joglar i el ministrer al llarg de la segona meitat del segle XIV"; i després d'enumerar alguns exemples, afegeix: "tot i tractar-se sempre de músics, el terme *ministrer* sembla indicar un instrumentista de més categoria" (Cingolani 2016: 248).

Aquestes observacions, juntament amb les dades aportades per Gómez Muntané (1979: 26; 2001: 219-27; 2009: 238-39) i les consideracions sobre l'ús del terme *ménéstrel* en les fonts franceses dels segles XIII-XIV, són el punt de partida d'aquest treball. L'objectiu principal és documentar de manera detallada el procés d'introducció i l'ús del terme *ministrer* a la cort d'Aragó a partir de mitjan segle XIV, fent atenció als contextos en què es comença a emprar, als artistes a qui s'aplica en primera instància i a les distincions que s'estableixen entre diferents tipus d'artistes.

L'estudi es fonamenta en una anàlisi exhaustiva de la documentació corresponent al llarg regnat de Pere el Cerimoniós (1336-87) que forma part del Corpus MiMus. Tot i que el volum principal de documents d'aquest període correspon als registres conservats de la casa del rei, també s'ha tingut en compte la documentació relativa a les cases de les successives esposes del rei Pere, especialment de la reina Elionor de Sicília –el regnat de la qual se situa justament en el període en què s'introdueix i es comença a estendre l'ús del terme *ministrer*, entre 1349 i 1375–, així com la documentació conservada de les cases dels infants, especialment de Constança, Joan i Martí. Es tracta d'un conjunt documental de gran abast i tipologia força diversa: s'hi recullen registres comptables conservats dels diversos fons de Mestre Racional, que inclouen llibres de tresoreria amb assentaments de pagament i llibres d'escrivà de ració on es registren els albarans de pagament, i

també diverses sèries de registres de Cancelleria, que poden incloure informació comptable, però especialment cartes de concessions, nomenaments, manaments a diversos oficials del regne, o cartes a diferents nobles.²

Per tal d'explorar els contextos i els possibles condicionants que promouen la introducció del terme *minstre*, s'identifiquen els diversos sistemes de designació d'ofici registrats des de l'inici fins al final del regnat de Pere el Cerimoniós, tant per fer referència a persones vinculades a les diverses cases de la cort com a artistes externs, al servei d'altres cases nobles o sense vinculació específica. Sempre que és possible, s'indica la procedència dels artistes, el terme d'ofici amb què s'identifiquen i, quan se'n té constància, l'especialitat i les funcions. En el cas dels artistes vinculats a la cort, a més, es tenen en compte els períodes de servei, les indicacions de salari regular, les relacions amb altres corts i els principals viatges que fan.

Aquests aspectes permeten traçar un marc contextual imprescindible per intentar delimitar les distincions entre diferents categories professionals, d'una banda, i valorar la influència del panorama cultural i musical de França i del nord d'Europa, especialment pel que fa a la difusió de l'*ars nova*, en relació amb la introducció del terme *minstre* i el concepte de músic que pot estar associat a aquest terme.

2 Els joglars a la cort de Pere el Cerimoniós

En els documents del segle XIII i inicis del XIV, els agents que es dediquen a l'activitat literària, musical i performativa són identificats de manera genèrica amb el terme *joglar* (Menéndez Pidal 1957; Cingolani 2016: 244-48). Aquest substantiu pot designar persones amb habilitats i especialitats diverses: s'aplica a trobadors, com Cerverí de Girona, que és identificat sistemàticament amb el terme *joglar* en la documentació;³ també a intèrprets especialitzats en el cant, com Salvador Ramàs, àlies Ramasset, el joglar que, segons la *Crònica* de Ramon Muntaner, va interpretar un sirventès compost per l'infant Pere, comte d'Empúries i de Ribagorça, en la coronació d'Alfons el Benigne;⁴ així mateix, pot designar els joglars que fan diversos tipus de jocs;⁵ els que són músics d'instruments de corda o de vent, com els joglars del rei de Castella que Alfons el Benigne demana de tornar a sentir en una carta del 19 d'octubre de 1329;⁶ també identifica els conjunts instrumentals formats per trompadors, trompeta, tabaler i altres instruments alts que

2. Tots els documents són citats a partir de la signatura arxivística, seguida de la referència dins la MiMus DB, o bé de la referència dins el Corpus MiMus si els documents encara no han estat publicats a la MiMus DB abans de la data de publicació d'aquest treball; a continuació, s'indiquen les diverses citacions i edicions del document en estudis anteriors. Per a la signatura arxivística s'utilitzen les abreviatures següents: Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA); sèrie Reial Patrimoni, Mestre Racional (RP, MR), registre (reg.). Pel que fa a les referències bibliogràfiques s'indica si es tracta d'una edició (ed.), un regest (reg.) o una citació (cit.) del document. Pel que fa als treballs inèdits (Descalzo 1988 i Baiges 2009), només se'n donen les referències quan s'han utilitzat per editar el document en els casos en què el registre documental està fora de consulta; a la MiMus DB, en canvi, es recullen de manera sistemàtica.

3. MiMus DB, Guillem de Cervera / Cerverí de Girona (artista 99). Vegeu, també, Riquer 1950, 1960, i Cabré 2011: 19-37.

4. MiMus DB, Salvador Ramàs / Ramasset (artista 169). Sobre aquest i els altres joglars que participen a la coronació, vegeu Navàs 2016.

5. ACA, RP, MR, reg. 267 (fora de consulta); MiMus DB, doc. 216; ed. González Hurtebise 1911: doc. 1062; cit. Menéndez Pidal 1957: 93; Gómez Muntané 1998: 84; Gómez Muntané 2001: 199.

6. ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons III, caixa 7, carta 918; MiMus DB, doc. 82. És un document extensament citat, vegeu la bibliografia completa a la fitxa de document de la base de dades.

formen part del seguici d'un noble i participen en actes solemnes de la cort,⁷ els que participen en campanyes militars,⁸ o els músics de carrer.⁹

Com ja ha apuntat Cingolani (2016: 246), el terme llatí *mimus* s'utilitza com a sinònim de *joglar* o *ioculator* en la documentació reial i, per tant, té també un caràcter genèric per identificar els professionals de la música i l'entreteniment.¹⁰ Totes dues formes s'usen alternativament per designar un mateix artista en documents diferents, com és el cas de Salvador Ramàs, per exemple. També és habitual l'ús de construccions sinonímiques, especialment amb tots dos termes en llatí, per designar una mateixa persona ("Bernardus Percaçeti, mimus seu ioculator noster"),¹¹ o per identificar un grup ("VI ioculatoribus sive mimis nobilium predictorum").¹² A començaments del segle XIV, a més, es comencen a formar designacions d'ofici compostes per un d'aquests substantius i un complement nominal que indica l'instrument o l'especialitat, la qual cosa permet identificar més fàcilment diverses tipologies de joglars, que poden ser tant al servei de la cort com de fora (Cingolani 2016: 244-48).

A propòsit de les tipologies i possibles especialitats, és imprescindible fer referència al capítol sobre joglars de les *Ordinacions de la Casa i Cort* del rei Pere el Cerimoniós, redactades el 1344 a partir del model de les *Leges palatinae* impulsades per Jaume III de Mallorca (1337).¹³ En aquest text, s'estableix una distinció clara entre dues categories de joglars amb funcions diferents dins la cort. D'una banda, els joglars heràldics (dos *trompadors*, un *trompeta* i un *tabaler*) són els encarregats de marcar l'inici i el final dels àpats públics del rei, excepte "en la Quaresma ne en dia de divendres, si donchs gran festa no era", i que en temps de guerra "sien diligents en lur ofici e axí a Nós estants que con ops serà ells appareylats trobem a lur ofici a fer" (Gimeno *et al.* 2009: 88). D'altra banda, es té en compte la presència d'altres tipus de joglars a la cort, el nombre dels quals no es regula ("a aquests nombre de necessitat no posam"), que poden actuar després dels àpats ("si donques juglars estranys o nostres qui, emperò, estruments sonen en la fin del menjar Nós aquells oyr volíem"), especialment "en les festes e en los altres dies segons que serà conivent lurs estruments sonar manam davant Nós" (Gimeno *et al.* 2009: 88).

Aquesta segona categoria tant inclou joglars "nostres", és a dir, de la cort, com "joglars estranys", és a dir, joglars estrangers o simplement externs a la cort, que poden estar vinculats o no a altres cases nobles. Ara bé, com observa Cingolani (2021: 162), només fa referència a músics amb especialitats instrumentals, encara que la documentació d'arxiu conservada del regnat de Pere el Cerimoniós i dels monarques anteriors dona testimoni de la presència d'altres tipus de joglars a la cort, com ara els narradors de gestes.¹⁴ Els joglars que "estruments sonen" podrien estar especialitzats en instruments aeròfons, com els *joglars de flauta*, els *joglars de xaramella* o *joglars*

7. Per exemple, els joglars de Xipre al servei de la reina Maria de Lusignan esmentats en un reconeixement de pagament de gener de 1316 (ACA, Cancelleria, reg. 362, f. 22v-23v; MiMus DB, doc. 419).

8. ACA, Cancelleria, reg. 585, f. 160v; MiMus DB, doc. 535.

9. És il·lustratiu el cas dels joglars esmentats en un procés judicial per la mort d'un músic l'any 1325 a Tàrrrega (ACA, Cancelleria, Processos en quart, 1325b; MiMus DB, doc. 434; ed. Vinyoles 2002: doc. 1).

10. Qui signa aquest article està preparant un treball sobre l'ús d'aquests termes en la documentació reial dels segles XIII-XIV.

11. ACA, Cancelleria, reg. 131, f. 29v-30r; MiMus DB, doc. 238.

12. ACA, Cancelleria, reg. 294, f. 127r-128r; MiMus DB, doc. 219.

13. Per a les relacions de les *Leges palatinae* i les *Ordinacions* a propòsit de les funcions dels joglars, vegeu Cingolani 2021.

14. Per exemple, Juan de Santiago, que va ser nomenat "referendarium gestorum et ioculatorem" de la casa del rei Pere I i de juliol de 1337 (ACA, Cancelleria, reg. 861 f. 290r; MiMus DB, doc. 549; ed. Anglès 1935: 330, n. 1; Schadek 1975: doc. 2; cit. Menéndez Pidal 1957: 309, n. 3; Descalzo 1990: 106). Vegeu, també, les observacions de Cingolani (2016: 248-49) sobre aquesta tipologia.

de cornamusa documentats; en instruments de corda, com els *joglar*s d'instruments de ploma, *joglar*s de cítola o *joglar*s de viola; o també podien ser tocadors d'orgue.

Les possibilitats i els límits de comparar aquesta definició de les categories i funcions dels joglar s a la cort que presenta el text de les *Ordinacions* amb les dades que aporta la documentació d'arxiu sobre els joglar s presents a la cort, sigui de manera regular, sigui circumstancialment, han estat explorades per diversos autors, especialment per Gómez Muntané (1979) i, més recentment, per Cingolani (2016; 2021), que han estudiat amb atenció les fonts documentals. Pels objectius d'aquest estudi, convé subratllar només alguns aspectes, a la llum de les possibilitats d'examen de la documentació que permet el Corpus MiMus.

En primer lloc, la documentació posa de manifest que, com a les *Ordinacions*, els instrumentistes heràldics es distingeixen d'altres categories professionals per la designació d'especialitat, creada a partir del nom de l'instrument (*trompador*, *trompeta*, *tabaler*), però també pel tipus de salari que tenen assignat. En general, i malgrat algunes dades poc precises pel que fa a les assignacions que té cada persona concreta, s'observa que els trompadors i el tabaler cobren entre un i dos sous barcelonesos diaris per provisió i 130 sous anuals per vestit, mentre que el trompeta cobra tres sous diaris per quitació –la qual cosa, en principi, implica que té un rossí assignat– i 150 sous anuals per vestit.

En segon lloc, pel que fa als altres tipus de joglar s, en la documentació sobresurt una categoria o especialitat molt definida: la dels tocadors d'instruments de vent com la cornamusa, la xeremia o la xabeba, que també formen part del personal de la casa del rei. Aquesta categoria es comença a identificar durant el regnat d'Alfons el Benigne, a partir de la designació *joglar de xaramella*, però ja des dels primers anys del regnat de Pere el Cerimoniós s'identifica, cada vegada de manera més regular, amb el sintagma *joglar de cornamusa*. En aquest cas, la designació d'especialitat està formada a partir del substantiu *joglar* i un complement nominal que remet a l'instrument, però cal tenir en compte que el nom de l'instrument s'usa amb valor metonímic, és a dir, per designar la cornamusa i altres instruments de la mateixa tipologia que podien tocar aquests músics, com la documentació permet comprovar.¹⁵

Com ja va posar de manifest Gómez Muntané (1979: 28-31), es poden documentar dos o més músics d'aquesta categoria al servei del rei. En general, tenen un rossí i cobren un salari regular de tres sous barcelonesos diaris per quitació i 150 sous anuals per vestit, el sou més alt que percebien els músics que formaven part de la casa del rei. Pel que fa a les funcions, és plausible que toquessin després dels àpats públics i en les festes de la cort, com indiquen les *Ordinacions*. De fet, certs documents indiquen que aquests músics es traslladaven a altres territoris per participar a les anomenades escoles de música, on devien aprendre nous repertoris musicals.¹⁶ També és segur, però, que podien formar part, juntament amb els *trompadors*, *trompeta* i *tabaler*, del grup de músics de l'armada reial. Com mostra Simone Sari (2024), aquest conjunt tocava solemnement en la taula d'enrolament de l'armada i participava en campanyes militars.

En tercer lloc, es documenten altres músics especialitzats en instruments de corda o també d'orgue, que cobren regularment de la cort durant certs períodes i són considerats part de la casa del rei o dels infants. En general, aquests músics són identificats amb la designació d'especialitat formada pel substantiu *joglar* i el nom de l'instrument o de la família instrumental, i acostumen a tenir un salari regular inferior que els *joglar*s de *cornamusa*, entre 18 diners barcelonesos i 2 sous diaris per provisió.

15. Vegeu, per exemple, el document del 20 d'octubre de 1355 citat a l'apartat 4.2.1 d'aquest treball.

16. Per als viatges d'aquests músics, vegeu els documents citats als apartats 3.2 i 4.2.1 d'aquest treball. Sobre els músics de la cort d'Aragó i les escoles de música, en general, vegeu Gómez Muntané 1990.

Finalment, al costat d'aquests diversos tipus de músics, també es documenten altres joglars sense categoria especificada al servei del rei, i un nombre considerable d'artistes de fora de la cort. En la documentació, però, per referir-se als artistes de pas, se sol emprar el genèric *joglar* com a forma de designació professional, i poques vegades s'utilitzen les formes de designació amb especificació de l'especialitat. Durant la dècada de 1340 s'identifiquen diversos *joglars de cornamusa* vinculats a altres cases que reben pagaments ocasionals del rei, així com alguns joglars especialitzats en el cant o la paraula.¹⁷

No s'ha d'oblidar, d'altra banda, que, a més d'aquests músics instrumentistes, els reis també tenien capelles, que comptaven amb la presència de diversos cantors i que, des del regnat de Pere el Cerimoniós, van adquirir un paper important des del punt de vista musical, més enllà de les funcions assenyalades al capítol corresponent de les *Ordinacions* (Cingolani 2021: 163-67, 171-72). La documentació permet resseguir la formació i progressiva evolució de les capelles musicals del rei Pere, de la reina Elionor i, posteriorment, de la reina Sibil·la i dels infants, així com dels successius monarques d'Aragó (Gómez Muntané 1979: 83-112). També posa de manifest dos aspectes íntimament relacionats amb la penetració de l'*ars nova* a la cort: primer, l'interès per aconseguir una presència continuada de capellans i cantors de França i del nord d'Europa, experts en la nova polifonia;¹⁸ i, segon, el canvi que es produeix en la designació dels músics vinculats a la capella, inicialment designats amb el terme *cantor* i a partir de 1353-54 amb el manlleu *xantre*. Es tracta de qüestions que mereixen un treball a part i que no es poden analitzar en aquest article, però que cal apuntar i tenir en compte necessàriament. Com es pot observar, la introducció d'un nou terme per designar els cantors de la capella es produeix durant el mateix període en què es comença a usar el terme *ministrer* a la documentació reial.

A grans trets, aquest és el quadre de categories i designacions dels professionals de la música i l'entreteniment en els primers anys del regnat de Pere el Cerimoniós. Tot i que s'anirà completant amb dades concretes en els apartats següents, aquests apunts permeten establir un marc de referència per identificar i valorar amb més precisió com es produeix el procés d'introducció i progressiva generalització del terme *ministrer* a la cort d'Aragó a partir de mitjan segle XIV, en quins contextos i amb quins tipus de músics es comença a utilitzar i a quins s'acaba aplicant més endavant.

3 Primers testimonis del terme *ministrer* a la Corona d'Aragó

A partir de l'examen de la documentació conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, la musicòloga Maricarmen Gómez Muntané va poder localitzar algunes de les primeres referències del terme *ministrer* a la cort catalana. Segons l'autora, la primera es documentaria al juny de 1340, en un pagament del rei a "Guillami Peytoni" i "Rigau de Florença", ministrers del rei de França, i la segona, al juliol de 1341 a "Ferrando Peyteu", ministrer del comte de Foix (Gómez Muntané 1979: 26, 66; 2001: 227; 2009: 238-39). Recentment, s'han pogut identificar noves referències i també revisar les dates proposades, la qual cosa situa el primer testimoni al 1341 i no al 1340. En aquest apartat s'analitzen les primeres referències del terme *ministrer* que s'han pogut localitzar fins ara durant la dècada de 1340, tant per identificar artistes de fora de la cort d'Aragó (artistes visitants) com artistes vinculats a aquesta cort, concretament al servei del rei Pere.

17. Vegeu els casos citats a l'apartat 3.1 d'aquest treball.

18. Sobre la difusió de l'*ars nova* arreu d'Europa i la presència de cantors francesos i flamencs a la capella reial de Pere el Cerimoniós, vegeu, a més dels treballs citats, Anheim 2000.

3.1 *Artistes visitants*

El terme *ministrer* es documenta per primera vegada en uns registres de pagaments del tresorer del rei Pere el Cerimoniós, Bernat d'Olzinelles, anotats entre març i agost del 1341. Els pagaments es localitzen en dos llibres successius del "Llibre ordinari del tresorer": el llibre 2 de la primera administració (ACA, RP, MR, reg. 316), que comprèn el llistat de pagaments fets entre gener i juny de 1341, i el llibre 3 de la primera administració (ACA, RP, MR, reg. 317), que comprèn el llistat de pagaments fets entre juliol i desembre del mateix any.

En el primer llibre s'han pogut documentar tretze pagaments tant a instrumentistes heràldics com a joglars, un dels quals és a un joglar del rei (MiMus DB, doc. 645), i dotze són a persones externes: sense adscripció de casa (MiMus DB, doc. 644 i 654), al servei d'un infant d'Aragó (MiMus DB, doc. 643 i 650), al servei del rei de Mallorca (MiMus DB, doc. 648 i 649), del rei de França (MiMus DB, doc. 656), del comte de Foix (MiMus DB, doc. 647), de nobles occitans (MiMus DB, doc. 651 i 652), d'un noble francès (MiMus DB, doc. 646) i del jutge d'Arborea (MiMus DB, doc. 653).¹⁹ En el segon llibre s'han documentat vuit pagaments, dos dels quals són a persones de la casa del rei (MiMus DB, doc. 658 i 659) i els altres sis a persones externes: al servei d'un infant d'Aragó (MiMus DB, doc. 663), al servei del rei de Castella (MiMus DB, doc. 661), del comte de Foix (MiMus DB, doc. 657), d'un infant de França (MiMus DB, doc. 660), del comte de Valentinés (MiMus DB, doc. 662) i del governador de Navarra (MiMus DB, doc. 664).²⁰

A banda dels trompadors, trompetes i tabalers, designats amb el terme d'especialitat, tots els artistes són identificats amb el terme genèric *joglar*, excepte els que apareixen en quatre pagaments:

- 1341, març: 100 sous barcelonesos a "Johan de Porrentó e a Johan d'Alamanya, ministrers de mossèn Johan de Xalló".²¹
- 1341, juny: 40 sous barcelonesos "a-n Guillamí Peytoví et a-n Rigau de Florença, menistrers del rey de Ffrança".²²
- 1341, juliol: 20 sous barcelonesos "a Fferrando Peyteu, menestreu del comte de Foix".²³
- 1341, agost: 20 sous barcelonesos "a Renó Merlí, menestreu de mossèn en Johan de França".²⁴

Com es pot observar, en aquests registres de pagaments el terme *ministrer* s'aplica per designar l'ofici d'artistes vinculats a la cort de França o al servei de nobles francesos i occitans: dos al servei del rei Felip VI de França (Guillemí Peitoví i Rigau de Florència), un al servei de l'infant Joan de França (Renaud Merlin), dos artistes al servei del noble Jean de Chalon²⁵ (Joan de Porrentó i Joan

19. El llistat de tots els pagaments es pot consultar a la MiMus DB, mitjançant l'índex de signatures arxivístiques: ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, reg. 316. Aquest registre actualment està fora de consulta a l'arxiu, per mal estat de conservació; les referències a joglars o ministrers d'aquest llibre s'han pogut documentar gràcies a les notícies recollides per López de Meneses (1952), Gómez Muntané (1979), Descalzo (1988; 1990) i Baiges (2009).

20. El llistat de tots els pagaments es pot consultar a la MiMus DB, mitjançant l'índex de signatures arxivístiques: ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, reg. 317.

21. ACA, RP, MR, reg. 316, f. 56v: MiMus DB, doc. 646; cit. López de Meneses 1952: doc. 5, n. 4; Descalzo 1988: 23, n. 21; Descalzo 1990: 88.

22. ACA, RP, MR, reg. 316, f. 82v: MiMus DB, doc. 656; cit. Gómez Muntané 1979: 26 i 66; Descalzo 1988: 23, n. 21; Gómez Muntané 2001: 227; Gómez Muntané 2009: 238; Baiges 2009: doc. 24.

23. ACA, RP, MR, reg. 317, f. 30r: MiMus DB, doc. 657; cit. López de Meneses 1952: doc. 8, n. 4; Gómez Muntané 1979: 66; Gómez Muntané 2009: 239; Baiges 2009: doc. 25.

24. ACA, RP, MR, reg. 317, f. 39v: MiMus DB, doc. 660.

25. No hi ha prou dades per poder identificar amb seguretat aquest noble, que podria ser de la casa de Chalon-Arly.

d'Alemanya) i un al servei del comte de Foix, Gastó II (Ferran Peiteu). Malauradament, aquests artistes no s'han pogut localitzar en altres fonts –almenys fins ara–, de manera que no es pot saber quina era la seva trajectòria professional ni la seva especialitat. Ara bé, és molt probable que la designació d'ofici amb què se'ls identifica en aquests documents correspongui al terme amb què s'identificaven en les cases respectives i amb el qual van ser presentats a la cort catalana. De fet, la forma “menestreu” està clarament influïda per l'origen francès del mot i és molt propera a algunes de les formes documentades en francès al segle XIV, per exemple, “menestreux” (*DFM*, s.v. *ménéstrel*).

Segons les notícies recollides per Andrés Descalzo (1988: 193; 1990: 87), en un registre de comptes del tresorer del rei Pere el Cerimoniós de juliol de 1342, la designació de *ministrer* també s'utilitza per identificar un músic al servei del rei de Mallorca, segurament anomenat “Renart” o “Renaut”.²⁶ Lamentablement la identificació que Descalzo fa d'aquest artista no és del tot clara, ja que fusiona en una mateixa fitxa diferents persones i no ofereix citacions literals dels documents que permetin reconstruir la forma del nom i del terme d'ofici registrat en cada cas.²⁷ Per les indicacions que dona Descalzo, és força probable que el registre de 1342 faci referència al joglar anomenat “maestre Raynaut” que s'esmenta al costat d'altres joglars de Jaume III de Mallorca en un registre de pagament del juny de 1341: “Francesch de Muntalban e a maestre Joan e a maestre Raynaut, jutglars, e a-n Thomàs Ermengau e a-n Guillem Ermengau, trompadors, e a-n Bernat Andreu, tavaller, e a-n Jacme Provençal, foll, de casa del rey de Mallorques”.²⁸ Sense poder comprovar el registre original de 1342, però, no és possible saber quina forma presenta el nom de l'artista en aquest document ni si és designat només com a *ministrer* o també rep el tractament de *mestre*; per tant, no es pot descartar que fins i tot pogués ser una altra persona.

Fins a 1350 aquests són els únics casos d'ús del terme *ministrer* que es documenten per referir-se a artistes externs a la cort d'Aragó, que reben pagaments ocasionals del rei. El terme que s'utilitza per designar els artistes que són de pas a la cort és principalment el genèric *joglar*. En efecte, llevat dels casos esmentats, en els registres d'aquest període en què es recullen altres pagaments a joglars del comte de Foix i de la cort de França, així com d'altres nobles occitans i francesos, el terme d'ofici amb què s'identifiquen és *joglar*: “Pere Arnalt, jutglar del comte de Foix” (1341, març);²⁹ “Garcies, juglar del comte Valenti” (1341, desembre);³⁰ “maestre Colin, juglar del rey de Ffrança”, esmentat en un registre de pagament d'octubre de 1344³¹ i en un registre d'albarans de l'escrivà de ració del 6 de setembre de 1346;³² “Guillem Graciós, juglar del comte de

(Jean II de Chalon-Arlay o el seu fill, Jean de Chalon) o de la casa de Chalon-Auxerre (Jean II de Chalon-Auxerre o el seu fill, Jean III de Chalon-Auxerre).

26. ACA, RP, MR, reg. 319, f. 47r (registre fora de consulta): MiMus DB, doc. 671; cit. Descalzo 1988: 193; Descalzo 1990: 87.

27. Descalzo (1988: 193-94; 1990: 87) uneix en la fitxa de “Guillem (Guillermo) Renalt (Renart, Renaut, Renau”, com a mínim, dos artistes que es poden considerar diferents: un músic documentat els anys 1341 i 1342 al servei del rei de Mallorca (MiMus DB, Reinart [artista 220]) i Guillem Renalt, documentat com a tabaler del rei Pere el Cerimoniós a partir de 1357 (MiMus DB, Guillem Renalt [artista 717]). Pel que fa a la referència dels pagaments de 1341-1342, Descalzo només assenyalava: “En Junio de 1341 aparece por primera vez como juglar al servicio del rey de Mallorca y en Julio de 1342 como ministril de este mismo rey” (Descalzo 1988: 193).

28. ACA, RP, MR, reg. 316, f. 82v (registre fora de consulta): MiMus DB, doc. 649; cit. López de Meneses 1952: doc. 5, n. 4; Descalzo 1988: 193; Descalzo 1990: 87.

29. ACA, RP, MR, reg. 316, f. 57r (registre fora de consulta): MiMus DB, doc. 647; cit. López de Meneses 1952: doc. 5, n. 4; Gómez Muntané 1979: 66.

30. ACA, RP, MR, reg. 317, f. 73r: MiMus DB, doc. 662; cit. López de Meneses 1952: doc. 8, n. 4.

31. ACA, RP, MR, reg. 323, f. 101v: MiMus DB, doc. 743; cit. Gómez Muntané 1979: 67; Descalzo 1990: 96.

32. ACA, RP, MR, reg. 868, f. 42v: MiMus DB, doc. 824; cit. Gómez Muntané 1979: 67; Descalzo 1990: 96.

Muntclusi” (1344, gener);³³ “Pere Castelló, joglar del comte de Starach” (1346, juny, 7, València);³⁴ “III juglars franceses qui anaven al rey de Castella” (1347, març, 28, València).³⁵ A banda dels trompadors, trompetes i tabalers, els joglars de Jaume III de Mallorca que es documenten fins que és depositat l’any 1343, també són designats amb el genèric *joglar*, i únicament en un cas s’especifica l’especialitat: “a-n Johan de Mascun, joglar de la cornamusa del rey qui fou de Mallorches” (1343, agost).³⁶

A més del cas de Joan de Mascó, la designació d’especialitat *joglar de cornamusa* es documenta en alguns registres comptables entre 1343 i 1346³⁷ per identificar determinats músics al servei de cases vescomtals (Robert, al servei del vescomte de Castellbò;³⁸ Perrinet i Adamet, al servei d’Eimeric VI de Narbona;³⁹ mestre Pere, al servei del vescomte de Cardona),⁴⁰ de nobles catalans (Andreu Romeu, al servei de Ramon d’Anglesola)⁴¹ i del rei de Castella (Bertran de Miramar).⁴² En un registre d’albarà de pagament de l’11 de desembre de 1345 a un músic sense adscripció de casa també s’identifica la seva especialitat instrumental: “Jacme Costa, joglar de flauta”.⁴³ L’ús de designacions d’especialitat, però, són poc habituals. Els altres casos que s’han pogut documentar durant la dècada de 1340 corresponen a joglars especialitzats en el cant o la paraula (Jaume Galindo, *joglar de boca*;⁴⁴ Jaumet Pasqual, *joglar de llengua*;⁴⁵ Jaume Tolosa, *joglar de paraula*)⁴⁶ i a joglars que fan jocs de mans, malabars o titelles (Nicolau de Pavia, *joglar de cercle* i *joglar de lleugeries*;⁴⁷ Hixam, *joglar de bavastells*).⁴⁸

3.2 Artistes vinculats a la cort

El terme *ministrer* es torna a localitzar en una carta datada el 21 de maig de 1345 a Perpinyà, en què el rei Pere el Cerimoniós rep Joan de Tolosa, àlies Somsaina, com a domèstic i ministrer de casa seva:

33. ACA, RP, MR, reg. 322, f. 42r: MiMus DB, doc. 708.

34. ACA, RP, MR, reg. 868, f. 33r: MiMus DB, doc. 809; cit. Descalzo 1990: 110-11.

35. ACA, RP, MR, reg. 868, f. 70r: MiMus DB, doc. 846.

36. ACA, RP, MR, reg. 321, f. 86v: MiMus DB, doc. 691; Descalzo 1990: 105.

37. En aquests anys també es documenta l’oració de relatiu “que toca la cornamusa” per assenyalar l’especialitat: en un albarà del 15 de setembre de 1346 a un trompeta i un cornamusaire de l’infant Jaume, comte d’Urgell (ACA, RP, MR, reg. 868, f. 44r: MiMus DB, doc. 826; cit. Gómez Muntané 1979: 67) i en un altre del 30 d’octubre de 1347 a “mestre Pere Ganxeró, de Ffrança, qui tocha la cornamusa” (ACA, RP, MR, reg. 868, f. 97rv: MiMus DB, doc. 888; cit. Descalzo 1990: 93).

38. ACA, RP, MR, reg. 321, f. 139r: MiMus DB, doc. 701; cit. Descalzo 1990: 115.

39. ACA, RP, MR, reg. 868, f. 8v: MiMus DB, doc. 773; cit. Gómez Muntané 1979: 67.

40. ACA, RP, MR, reg. 868, f. 41r: MiMus DB, doc. 822; cit. Gómez Muntané 1979: 67; Descalzo 1990: 110.

41. ACA, RP, MR, reg. 868, f. 42r: MiMus DB, doc. 823.

42. ACA, RP, MR, reg. 868, f. 70v: MiMus DB, doc. 858; cit. Gómez Muntané 1979: 67.

43. ACA, RP, MR, reg. 868, f. 12r: MiMus DB, doc. 774; cit. Gómez Muntané 1979: 67.

44. ACA, RP, MR, reg. 320, f. 183r: MiMus DB, doc. 685.

45. ACA, RP, MR, reg. 323, f. 112v: MiMus DB, doc. 746.

46. ACA, RP, MR, reg. 868, f. 33v: MiMus DB, doc. 811.

47. És identificat com a “joglar de cercle” en un registre de pagament d’agost de 1343 (ACA, RP, MR, reg. 321, f. 87v: MiMus DB, doc. 693). Segons notícies de Descalzo (1988: 185), és esmentat com a “joglar de lleugeries” en uns registres actualment fora de consulta del juny de 1340 (ACA, RP, MR, reg. 314, f. 82r: MiMus DB, doc. 637) i del juny de 1345 (ACA, RP, MR, reg. 867, f. 87v: MiMus DB, doc. 767).

48. ACA, RP, MR, reg. 828, f. 26r: MiMus DB, doc. 804.

Nos Petrus, et cetera, volentes te Iohannem de Tholosa, alias vocatum Somsayne, graciis prosequi et favore, cum presenti carta nostra te in domesticum et monestrerium [*sic*] domus nostre recepimus et aliorum domesticorum nostrorum numero de speciali gracia agregamus, tibi omnes et singulas libertates, immunitates et gracias concedentes quibus gaudent et consueverunt gaudere et uti ceteri domestici nostri universi. Mandantes universi et singulis officialibus et subditis nostris ad quos presentes pervenerint quod te pro domestico et menestrerio domus nostre habeant et teneant atque tractent favorabiliter et benigne, tibi que immunitates observent et gracias supradictas, et contra non veniant quavis causa. In cuius rei testimonium presentem fieri iussimus nostro sigillo appendicio communita.⁴⁹

Es tracta del mateix artista que en documents comptables anteriors de Pere el Cerimoniós apareix registrat, només amb el sobrenom Somsaina, com a joglar o mim de Jaume III de Mallorca, sense que s'indiqui quina especialitat tenia.⁵⁰ Somsaina és rebut com a domèstic del rei d'Aragó després de la deposició de Jaume III com a rei de Mallorca, però ja no es torna a localitzar en la documentació posterior de la cort. Així, doncs, no és possible saber si l'ús del terme *ministrer* és excepcional d'aquest document o si podia començar-se a utilitzar per identificar alguns artistes concrets.

En qualsevol cas, en altres cartes de nomenament que s'han conservat d'aquest mateix període, sempre escrites en llatí, els termes que identifiquen l'ofici dels joglars que són rebuts com a domèstics del rei Pere són *ioculator* o *mimicus*. Els documents s'adrecen, d'una banda, a joglars estrangers que només són de pas a la cort i que no es tornen a localitzar en la documentació, però que reben aquesta distinció del rei: (1) Colin de Lindis rep el nomenament de joglar domèstic i familiar l'1 de setembre de 1340 a Barcelona, juntament amb un salconduit;⁵¹ (2) Prin de Fraxino rep el nomenament de joglar domèstic el 9 de gener de 1341 a València.⁵² D'altra banda, també es conserva una carta de nomenament del 23 de desembre de 1345, per la qual Andreu de Bonac i Pere Berart, joglars de l'infant Jaume, comte d'Urgell, són rebuts com a domèstics del rei Pere i considerats dins la categoria de joglars domèstics: “in nostrum familiarem et domesticum, tenore presentis, recipimus teque aliorum ioculatorum domesticorum nostrorum consorcium agregamus”;⁵³ posteriorment, però, aquests dos artistes continuen sent registrats com a *joglars* de l'infant i només reben pagaments de gràcia del rei.⁵⁴ Així, doncs, l'ús del terme *ministrer* en la carta de nomenament de Jaume de Tolosa, àlies Somsaina, es pot considerar una novetat i una excepció.

Malauradament, no s'ha pogut localitzar la carta de nomenament com a joglars domèstics del rei Pere de diversos artistes que efectivament s'incorporen al seu servei entre els anys 1340 i 1346 i que són registrats de manera regular en la documentació comptable de la cort com a joglars del rei. Aquests músics són designats amb el terme genèric *joglar* o bé amb un compost que identifica la seva especialitat instrumental:

49. ACA, Cancelleria, reg. 878, f. 145r: MiMus DB, doc. 765; cit. Schadek 1975: 359; Descalzo 1990: 113.

50. En un pagament de setembre de 1336 (ACA, RP, MR, reg. 309, f. 55r [fora de consulta]: MiMus DB, doc. 541; cit. Gómez Muntané 1979: 66; Descalzo 1988: 237; Descalzo 1990: 113); un d'abril de 1340 (ACA, Cancelleria, reg. 1301, f. 152r-154r: MiMus DB, doc. 635); i un altre de juny de 1341 (ACA, RP, MR, reg. 316, f. 74v [fora de consulta]: MiMus DB, doc. 648; cit. López de Meneses 1952: doc. 5, n. 4; Gómez Muntané 1979: 66; Descalzo 1988: 237; Descalzo 1990: 113).

51. ACA, Cancelleria, reg. 869, f. 217r: MiMus DB, doc. 857; cit. Schadek 1975: 359; Schadek 1988: 208; Descalzo 1990: 96.

52. ACA, Cancelleria, reg. 871, f. 136r: MiMus DB, doc. 642.

53. ACA, Cancelleria, reg. 879, f. 72v: MiMus DB, doc. 776 (Andreu de Bonac) i doc. 777 (Pere Berart); ed. Schadek 1975: doc. 3; cit. Schadek 1988: 106.

54. Per exemple, el 25 de setembre de 1345 a Girona (ACA, RP, MR, reg. 868, f. 13v: MiMus DB, doc. 778) i el 17 d'octubre de 1346 a Lleida (ACA, RP, MR, reg. 868, f. 49r: MiMus DB, doc. 828 i doc. 829).

- Guillem Veguer, *joglar de cornamusa* de la casa del rei d'Aragó entre 1340 i 1353.⁵⁵
- Pere Castelló, documentat entre 1336 i 1341 com a *joglar* de l'infant Pere, comte de Ribagorça i d'Empúries, i com a *joglar* de la casa del rei d'Aragó entre 1343 i 1353.⁵⁶
- Francesc de Montalbà, documentat entre 1340 i 1341 com a *joglar* de Jaume III de Mallorca i, entre 1343 i 1352, com a *joglar* de la casa del rei d'Aragó.⁵⁷
- Hugoní de la Pellissa, documentat l'any 1344 com a *joglar* de Jaume III de Mallorca i, entre 1344 i 1355, com a *joglar de cornamusa* de la casa del rei d'Aragó.⁵⁸
- Guillem de Bonac, documentat l'any 1341 com a *joglar* de l'infant Jaume, comte d'Urgell, com a *joglar de cornamusa* de la casa del rei Pere entre 1346 i 1352, i posteriorment com a *joglar* de Pere II d'Urgell.⁵⁹
- Pascual Ferrández de Mora, documentat com a *joglar* de la casa del rei entre 1346 i 1381, tot i que amb algunes intermitències.⁶⁰

El cas de Guillem Veguer (*fl.* 1340-53), també anomenat Guillot Veguer, és interessant perquè ofereix noves dades pel que fa als primers usos del terme *ministrer* a la cort d'Aragó. Es tracta d'un dels músics del rei Pere el Cerimoniós designats amb l'especialitat *joglar de cornamusa*, com Hugoní de la Pellissa i Guillem de Bonac, amb els quals comparteix uns quants anys de servei. Tots tres cobren un salari trimestral de 3 sous barcelonesos diaris per quitació i un pagament anual de 150 sous per vestit, i són identificats sistemàticament amb la designació d'especialitat o amb el terme genèric *joglar*. Ara bé, només Guillem Veguer en alguns documents concrets és designat, també, amb el terme *ministrer*.

Segons les notícies recollides per Ignasi Baiges (2009), aquest terme és emprat per primera vegada en un registre d'albarà d'escrivà de ració del 20 de gener de 1344, en el qual es consigna un pagament de 600 sous a Guillem Veguer per anar a París a les escoles de música.⁶¹ Actualment aquest registre està fora de consulta i només comptem amb el testimoni que en dona Baiges, el qual resumeix el contingut del document en aquests termes: "Albarà extraordinari de 600 sous barcelonesos a favor de Guillemí Veguer, ministrer de cornamusa de la casa del rei, per anar a París a les escoles de música". El terme amb què s'identifica l'ofici de Veguer en el regest és el compost *ministrer de cornamusa*. Es tracta d'una expressió que no es documenta en altres ocasions, però que s'ha creat a partir del mateix model de designació d'especialitat instrumental que funciona amb el terme *joglar*. No es pot descartar que aquest compost fos confegit per l'historiador a l'hora de fer

55. MiMus DB, Guillem Veguer / Guillot Veguer (artista 498).

56. MiMus DB, Pere Castelló / Pericó Castelló (artista 211).

57. MiMus DB, Francesc de Montalbà (artista 505). Gómez Muntané (1979: 30) indica que és "cornamusa" del rei Pere, però en els documents que s'han pogut consultar només és designat com a *joglar*. El maig de 1352 passa al servei de l'infant Joan i és designat com a *joglar de llaut* (ACA, RP, MR, reg. 566, f. 46v: Corpus MiMus, doc. VI/3.8).

58. MiMus DB, Hugoní de la Pellissa (artista 497). Segons les notícies recollides per Descalzo, el setembre de 1344 comença a servir el rei d'Aragó (ACA, RP, MR, reg. 867, f. 45r: MiMus DB, doc. 736; cit. Descalzo 1988: 238; Descalzo 1990: 113-14).

59. MiMus DB, Guillem de Bonac (artista 496). Consta al servei del comte d'Urgell en un registre de pagament del juny de 1341, juntament amb Andreu de Bonac (ACA, RP, MR, reg. 316, f. 76v: MiMus DB, doc. 650; cit. López de Meneses 1952: doc. 5, n. 4; Gómez Muntané 1979: 66; Descalzo 1988: 46, n. 24, i 214; Descalzo 1990: 99).

60. MiMus DB, Pascual Ferrández de Mora (artista 230). Gómez Muntané (1979: 30) indica que és "cornamusa" del rei Pere, però en els documents que s'han pogut consultar només és designat com a *joglar*.

61. ACA, RP, MR, reg. 867, f. 5r (registre fora de consulta): MiMus DB, doc. 706; cit. Gómez Muntané 1979: 75, n. 11 (no indica amb quin terme d'ofici és designat); reg. Baiges 2009: doc. 34.

el regest del document, per tal d'unir dos termes que podien concórrer com a designacions d'ofici en el mateix document (*ministrer* i *joglar de cornamusa*), o bé per fusionar el terme del document (*ministrer*) amb la designació habitual d'aquest artista en la documentació (*joglar de cornamusa*). Sigui com sigui, el terme *ministrer* és emprat amb seguretat en documents posteriors per referir-se al mateix personatge.

En primer lloc, s'usa com a sinònim de *joglar* en un document del 7 de setembre de 1349, en el qual el rei mana al tresorer que pagui els 300 sous que ha concedit de gràcia a "Guilloto Veguer, ministrerio sive ioculato[r]i nostro".⁶² Es tracta d'un pagament especial. El 4 de juny de 1353, quan el mestre racional registra el pagament de 100 d'aquests 300 sous assignats a Veguer, es tradueix en català la mateixa fórmula sinonímica de designació d'ofici que hi ha a la lletra reial: "Guilot Veger, ministré ho juglar seu".⁶³

En segon lloc, l'octubre de 1351, en un registre de pagament d'un rossí que el rei compra a Guillem Veguer per cedir-lo a un altre músic que acaba d'incorporar-se a la cort, Veguer és designat únicament amb el terme *ministrer*, mentre que l'altre músic, Jaquet Tricot, és designat amb el terme *joglar*: "doné a-n Guillot Veger, menestrer del senyor rey [...] per preu de I rocí de pèl baig, lo qual lo dit senyor d'ell comprà et aquell donà a-n Jaquet, juglar seu".⁶⁴ Es tracta del primer document en què s'esmenta Jaquet Tricot (*fl.* 1351-86), un músic que té una llarga trajectòria a la cort del Cerimoniós.⁶⁵ D'entrada, es podria pensar que l'ús del terme *ministrer* associat a Veguer i l'ús del terme *joglar* associat a Jaquet pot estar condicionat per un tractament diferenciat de les categories professionals o per la voluntat de distingir la trajectòria del primer al servei del rei. Ara bé, com ja s'ha assenyalat, en la documentació Veguer és designat sistemàticament com a *joglar de cornamusa* i no com a *ministrer* i, d'altra banda, com posen de manifest els registres comptables, Jaquet Tricot és inscrit en la mateixa categoria que Veguer, també és identificat amb la designació d'especialitat *joglar de cornamusa* i rep el mateix sou en concepte de quitació (3 sous barcelonesos diaris).⁶⁶

El 1352 tots dos músics són enviats a França i Alemanya per participar a les escoles de música. En relació amb aquest viatge, el rei emet dos documents en llatí que han de circular fora de la Corona d'Aragó, un salconduit i una carta de recomanació, en els quals els músics són designats amb els termes *ministrer* i *mimmi*, que són emprats com a sinònims en tots dos documents. En el salconduit, emès a Barcelona el 12 de febrer de 1352, l'ofici de Guillem Veguer i Jaquet Tricot és presentat amb la fórmula sinonímica *mimmi seu ministrerii*: "Nos Petrus, et cetera, huius serie notum facimus universis presentes literas inspecturis quod ffideles Guilelmus Vigerii et Iacobus Trich[o]t, presentis exhibitores, sunt mimmi seu ministrerii domestici et familiares nostri".⁶⁷ En la carta de recomanació, escrita el 5 de març de 1352 i adreçada a la reina de França, en la qual s'indica explícitament que es traslladen a França i Alemanya per anar a les escoles de música, són designats primer amb el terme *ministrer* i, més endavant, amb el substantiu *mimmi*:

62. ACA, Cancelleria, reg. 1313, f. 139v: MiMus DB, doc. 987; reg. Baiges 2009: doc. 76.

63. ACA, RP, MR, reg. 780, f. 248v: MiMus DB, doc. 1283.

64. ACA, RP, MR, reg. 332, f. 72r: MiMus DB, doc. 1150

65. MiMus DB, Jaquet Tricot (artista 499).

66. Vegeu l'albarà corresponent al primer pagament de salari de Jaquet Tricot, datat el 8 de novembre de 1351 a Perpinyà: "a-n Jaquet Tricot, jutglar de cornemusa de casa del senyor rey, és degut per quitació sua de una bèstia, a la qual ordinàriament és scrit en ració, és assaber, del primer dia del mes de setembre prop passat que fo scrit en libre de ració tro per tot lo derrer dia del mes de noembre après sigüent de l'any dejús scrit, que són III meses, e jassia que·l temps no sia complit, lo dit senyor li manà fer compte de terra de *barchinonenses*, qui a raó de *III solidos* per cascun dia, a la qual rahó, de manament del senyor rey, li faç compte, ffan *CCLXX solidos barchinonenses*" (ACA, RP, MR, reg. 826, f. 112v: MiMus DB, doc. 1153).

67. ACA, Cancelleria, reg. 893, f. 77v: MiMus DB, doc. 1183; ed. Vincke 1959: doc. 3; cit. Schadek 1988: 108.

Cum ffidelis ministrer[i]i nostri Guilelmus Viguierii et Iacobus Tricoti pro visitan[d]is scolis artis musicorum ad Francie et Alamanie partes se transferant de presenti, ideo serenitatem vestram [r]ogamus at[t]ente quatenus, si dicti nostri mimmi eiusdem serenitatis presenciam adieri[n]t, eos in nostri honore et intuitu velitis et pla[c]eat benigne admitere ac gracia speci[a]lli prosequi et favore.⁶⁸

Segurament, el moviment d'aquests artistes en territoris en què el terme *ministrer* estava força consolidat per referir-se als músics explica l'ús d'aquest substantiu per identificar l'ofici de Guillem Veguer i Jaquet Tricot en documents que han de circular fora de la Corona d'Aragó. A més, el fet que s'especifiqui que es traslladen per participar a les escoles de música permet situar aquests artistes a l'actualitat de les tendències musicals de l'*ars nova*. Com explica Gómez Muntané (1990), les escoles de música eren trobades anuals que feien els músics de diferents orígens principalment en localitats franceses, flamenques o alemanyes, coincidint amb el període de Quaresma. Aquestes trobades permetien conèixer nous repertoris, però també oferien la possibilitat de comprar i vendre instruments musicals, com demostra sobretot la documentació del darrer terç del segle XIV.

4 El canvi de paradigma terminològic (1350-80)

Per tal de resseguir la progressiva introducció i consolidació del terme *ministrer* a la cort d'Aragó a partir de 1350 és necessari examinar no només la documentació de la casa del rei Pere el Cerimoniós, sinó també la documentació conservada de les cases de les seves successives esposes i dels seus fills. En aquest apartat s'exposen les dades obtingudes a partir de l'examen paral·lel de la documentació des de 1350 fins al final del regnat de Pere el Cerimoniós (1386), però es fa atenció, sobretot, als anys centrals en què es produeix la transició i el canvi de sistema de designació per al personal de cada casa, entre 1350 i 1370 aproximadament.

En primer lloc, s'analitza el tractament dels artistes de fora de la cort, seguint el fil cronològic i comprnent el conjunt de documentació de la casa del rei, la reina i els infants. En segon lloc, s'estudia la progressiva introducció del terme *ministrer* per designar els artistes adscrits a les diverses cases: primer, la del rei Pere el Cerimoniós; a continuació, la de la reina Elionor de Sicília; i per últim, les cases dels infants dels quals s'ha conservat documentació entre 1350 i 1370: Constança, d'una banda, i el primogènit Joan, de l'altra. Finalment, es fa una síntesi sobre l'ús del terme en la documentació conservada de les cases de l'infant Martí i de la reina Sibilla, que permet completar les dades presentades pel que fa a les dècades de 1370 i 1380 sobre la casa del rei Pere i de Joan i Violant de Bar.

4.1 Artistes visitants

A partir de 1350 l'ús del terme *ministrer* es comença a documentar més sovint per identificar artistes de fora de la cort d'Aragó, que reben pagaments ocasionals tant del rei Pere com de la reina Elionor i, a partir de finals de la dècada de 1360, també de l'infant Joan. El terme, però, s'introdueix de manera progressiva. Si bé fins a 1360 encara és predominant l'ús el terme *joglar* com a designació de caràcter genèric, el substantiu *ministrer* ja es localitza en sis ocasions en els registres comptables del rei, i en tres ocasions, entre 1356 i 1357, en els registres de la reina, sempre per designar músics que provenen de territori francès o germànic.

68. ACA, Cancelleria, reg. 1140, f. 70v: MiMus DB, doc. 1184; ed. Vincke 1959: doc. 4; Descalzo 1990: 99-100, 102.

L'abril de 1350 s'utilitza en un registre de pagament de gràcia del rei Pere "a-n Garcia Castella, menistrer de l'emperador d'Alemanya", Carles IV de Luxemburg.⁶⁹ Segons notícies de Roca (1929), Gómez Muntané (1979) i Descalzo (1988), també es troba en un registre d'albarà del 2 de gener de 1351 per un pagament a Perrinet de Navarra i Joan de Munt, ministrers del vescomte de Narbona.⁷⁰ En canvi, un altre artista al servei del vescomte, Lancelot de Duoai, és identificat com a *joglar* en un registre de pagament de la reina de juny de 1356,⁷¹ i com a "jutglar de kíries de la terra del rey de Ffrança" en el registre d'un albarà de pagament del rei, escrit el mateix mes a Perpinyà.⁷²

L'octubre de 1351 tres músics del comte de Foix, Gastó III Febus, també són identificats amb aquest terme en un registre de pagament del rei ("a-n Johan de Sentdiger et a-n Johan de Duns et a-n Ffehez de Bala, menestrés del comte de Foix"),⁷³ mentre que en un registre de la tresoreria de la reina, del mateix mes, són designats amb el substantiu *joglar*.⁷⁴ En canvi, quan els anys 1356 i 1357 es localitzen tres pagaments de la reina a tres músics del mateix comte –un dels quals segurament es pot identificar amb un dels músics registrats l'any 1351–, el terme d'ofici amb què s'identifiquen és *ministrer*:⁷⁵ en un registre del tresorer del juny de 1356, segons el qual la reina paga 25 florins d'or als tres músics;⁷⁶ en un registre del maig de 1357 pel pagament de 100 sous barcelonesos "a n'Herç d'Uballa, ministrer del comte de Ffoix";⁷⁷ i en un altre registre del mateix mes pel pagament de 100 sous als altres dos, "a-n Cançaruch de Sualba et a-n Johaní de Fflandres, ministrers del comte de Ffoix".⁷⁸ Ara bé, el terme no s'aplica per identificar Monicot, un altre artista del mateix comte que exerceix de foll i que també es localitza a la cort d'Aragó en diverses ocasions, una de les quals (en un registre de la tresoreria de la reina de desembre de 1360) és designat *foll i joglar*: "a-n Monicot, foll, juglar del compte de Foix".⁷⁹

Altres músics provinents de terres franceses són designats amb el terme *ministrer* en els registres comptables de la casa del rei d'aquest període. El novembre del 1351 un músic de Joan I Jordan de L'Isla en Jordan és designat amb aquest terme en un registre de pagament de gràcia: "a-n Tiron Patach, ministrer del comte de la Illa";⁸⁰ i el gener de 1353 un altre músic del mateix noble és identificat amb la mateixa designació: "a n'Arnau Dot, ministrer del noble en Jordà de la Illa".⁸¹ El gener de 1356 el terme es torna a documentar per designar un músic del rei de França que rep un pagament de gràcia de 50 florins d'or: "a-n Ffrancesch de Luquesa, ministrer del rey de Ffrança".⁸²

69. ACA, RP, MR, reg. 329, f. 69r: MiMus DB, doc. 1025. També es conserva el registre de l'albarà, actualment fora de consulta (ACA, RP, MR, reg. 869, f. 76v: MiMus DB, doc. 1014; cit. Anglès 1975b: 865; Anglès 1975c: 678; Gómez Muntané 1979: 67; Descalzo 1988: 236; reg. Baiges 2009: doc. 78).

70. ACA, RP, MR, reg. 869, f. 76v (registre fora de consulta): MiMus DB, doc. 1054; cit. Roca 1929: 4; Gómez Muntané 1979: 67; Descalzo 1988: 186.

71. ACA, RP, MR, reg. 469, f. 86v: Corpus MiMus, doc. VI/2.103; cit. Gómez Muntané 1979: 67.

72. ACA, RP, MR, reg. 880, f. 77v (registre fora de consulta): MiMus DB, doc. 1544; reg. Baiges 2009: doc. 129.

73. ACA, RP, MR, reg. 332, f. 73v: MiMus DB, doc. 1151; cit. Anglès 1970: 356; Anglès 1975b: 865.

74. ACA, RP, MR, reg. 460, f. 71v: Corpus MiMus, doc. VI/2.28.

75. Segons notícies de Descalzo (1988: 183-84), també apareixen en els llibres d'albarans d'escrivà de ració del juny de 1356, però no queda clar amb quin terme són designats: ACA, RP, MR, reg. 888, f. 78rv (registre fora de consulta).

76. ACA, RP, MR, reg. 469, f. 89r: Corpus MiMus, doc. VI/2.104.

77. ACA, RP, MR, reg. 471, f. 74v: Corpus MiMus, doc. VI/2.121; cit. Gómez Muntané 1979: 67.

78. ACA, RP, MR, reg. 471, f. 74v: Corpus MiMus, doc. VI/2.122; cit. Gómez Muntané 1979: 67.

79. ACA, RP, MR, reg. 476, f. 98v: Corpus MiMus, doc. VI/2.186; cit. Descalzo 1988: 185. També és designat *joglar* en un registre de pagament de gener de 1370 (ACA, RP, MR, reg. 495, f. 54r: Corpus MiMus, doc. VI/2.396; cit. Descalzo 1988: 185).

80. ACA, RP, MR, reg. 334, f. 79v: MiMus DB, doc. 1156.

81. ACA, RP, MR, reg. 332, f. 42v: MiMus DB, doc. 1240.

82. ACA, RP, MR, reg. 338, f. 40v: MiMus DB, doc. 1515; cit. Anglès 1975b: 865; Gómez Muntané 1979: 67.

Finalment, en un registre de pagament de la reina de l'agost de 1357, el terme s'usa per designar dos músics al servei d'Enric de Trastàmara que reben 50 sous barcelonesos de gràcia: "a n'Esthevení Ravina et a-n Johan Xivaller, ministrers del comte de Trastàmara".⁸³ Per les formes dels noms, és possible que es tracti de músics d'origen francès. En canvi, altres artistes al servei del mateix comte de Trastàmara que, segons un registre de juny de 1357, reben una donació de 50 sous barcelonesos de part del rei Pere, són designats amb el terme *joglar*: "a-n Lopp Ferrández e a-n Domingo Ferrández, jutglars del comte de Trastàmara".⁸⁴

A causa de la guerra de Castella, al llarg de les dècades de 1350 i 1360 pràcticament no es localitzen pagaments a músics del rei de Castella ni a nobles castellans. En canvi, es documenten diversos pagaments a joglars provinents de Sicília, que són designats amb el terme *joglar*. Pel que fa als artistes de Navarra i als artistes vinculats a diversos nobles de la Corona d'Aragó, es pot observar que durant la dècada de 1350 encara són designats amb el terme *joglar*, però a partir de 1360 alguns comencen a ser anomenats *ministrer*. En efecte, malgrat els buits en la documentació reial de la dècada de 1360, les referències localitzades a artistes de fora de la cort d'Aragó permeten constatar que el terme es va generalitzant i es comença a aplicar a músics de diverses procedències i especialitats. És impossible enumerar totes les referències, però sí que val la pena recollir alguns dels casos que il·lustren més clarament aquesta generalització del substantiu *ministrer*.

El setembre de 1361 es registra un pagament de gràcia del rei "a-n Pere de Rius, ministrer del comte de Foix".⁸⁵ Es tracta de Peire de Rius, documentat en registres posteriors amb el terme *trobador* o amb sintagmes que identifiquen els gèneres que devia cultivar: és designat *trobador* en un registre del rei de 1372⁸⁶ i un altre de 1380;⁸⁷ *trobador de danses*, en un pagament de la reina Elionor de Sicília de febrer de 1373, adreçat "a-n Jacme Fluvià et a-n Pere de Rius, trobadors de danses";⁸⁸ i, posteriorment, és designat *trobador de cançons* en un pagament de la reina Sibilla de Fortià de febrer de 1381.⁸⁹ Així mateix, Andreu Gascó és identificat com a *ministrer* del comte de Foix en un pagament de gràcia del rei de 20 florins d'or, registrat el gener de 1367;⁹⁰ més endavant, el seu ofici s'indica amb designacions que remetent a l'ús de la veu (*joglar de boca*) i al gènere líric i musical que cultiva (*trobador de danses*): "a n'Andreu Gascó, juglar de boca del comte de Ffoix", en un registre de pagament del rei de setembre de 1372;⁹¹ "a n'Andreu Gascó, trobador de dançes de case del comte de Ffoix".⁹²

D'altra banda, alguns músics d'instruments de corda són identificats amb la designació d'especialitat formada pel terme *joglar* i el nom de l'instrument o la tipologia instrumental, com

83. ACA, RP, MR, reg. 472, f. 55r: Corpus MiMus, doc. VI/2.127; cit. Descalzo 1990: 97, 103.

84. ACA, RP, MR, reg. 339, f. 158r: MiMus DB, doc. 1628; cit. Descalzo 1989-90: 300.

85. ACA, RP, MR, reg. 343, f. 105r: Corpus MiMus, doc. VI/1.917; cit. Descalzo 1989-90: 299.

86. ACA, RP, MR, reg. 361, f. 71v: Corpus MiMus, doc. VI/1.1115; cit. Descalzo 1989-90: 299.

87. ACA, RP, MR, reg. 372, f. 202r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1378; cit. Rubió i Lluch 1908-21: II, 221, n. 2; Riquer 1954: 270; Descalzo 1989-90: 299.

88. ACA, RP, MR, reg. 501, f. 65v: Corpus MiMus, doc. VI/2.497; cit. Rubió i Lluch 1908-21: II, 221, n. 2; Roca 1929: 341; Riquer 1954: 270; Gómez Muntané 1979: 70; Descalzo 1989-90: 299; Descalzo 1990: 100. El mateix any Jaume Fluvià és registrat com a *joglar de llengua* en un pagament de gràcia del rei (ACA, RP, MR, reg. 364, f. 149v: Corpus MiMus, doc. VI/1.1204; cit. Gómez Muntané 1979: 68; Descalzo 1990: 105) i com a "ministrer de la ciutat de Barchelona" en un altre pagament de la reina (ACA, RP, MR, reg. 501, f. 92r: Corpus MiMus, doc. VI/2.502; cit. Descalzo 1990: 100).

89. ACA, RP, MR, reg. 510, f. 71v: Corpus MiMus, doc. VI/5.56; cit. Rubió i Lluch 1908-21: II, 221, n. 2; Riquer 1954: 270; Descalzo 1989-90: 299.

90. ACA, RP, MR, reg. 353, f. 67r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1035; cit. Gómez Muntané 1979: 68.

91. ACA, RP, MR, reg. 362, f. 97r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1144.

92. ACA, RP, MR, reg. 500, f. 80v: Corpus MiMus, doc. VI/2.486; cit. Rubió i Lluch 1908-21: II, 221, n. 2; Gómez Muntané 1979: 70; Trenchs 2011, doc. 1537.

és el cas de “Pere Reygal, joglar de ploma de la ciutat de València”, que l’abril de 1362 rep un pagament de gràcia de 50 sous barcelonesos.⁹³ Ara bé, en aquests mateixos anys el terme *ministrer* s’aplica també a músics d’instruments de corda procedents d’altres territoris, com mostra un registre d’octubre de 1363 per un pagament de 20 florins “a-n Johan de la Viola, ministrer del rey de Xipre”.⁹⁴ En aquest cas, l’especialitat es pot deduir gràcies al sobrenom de l’artista, en el qual s’identifica l’instrument en què devia estar especialitzat.

En alguns casos sembla que s’estableix una distinció terminològica, probablement per identificar categories o especialitats diferents. Ho mostra un registre de l’agost de 1363 per un pagament de 60 florins “a alguns ministrers et juglars de l’infant de Navarra”.⁹⁵ En un registre de pagament de febrer 1366, també de 60 florins, es posa de manifest que el terme *joglar* s’aplica a instrumentistes que formen part de companyies armades, però alterna amb el substantiu *ministrer*: “a-n Johan de Qui, ministrer o joglar del noble en Bertran de Claquí, capità d’aquelles grans companyes qui de les parts de França venien en ajuda al senyor rey, los quals lo senyor rey, de paraula, manà a mi que donàs a ells [*sic*] e a VII companyons seus juglars”.⁹⁶

És interessant, també, l’ús del terme *ministrer* per designar un grup de músics de l’arquebisbe de Saragossa, Lope Fernández de Luna, que reben diversos pagaments del rei, de la reina i de l’infant Joan entre 1364 i 1368. La referència individualitzada a un trompeta en alguns dels registres indica que molt probablement es tracta de músics d’instruments alts. En els registres de casa de l’infant Joan, el terme *ministrer* es documenta per primera vegada per designar aquests músics: “a II ministrés de l’archabisba de Saragoça e a un trompeta” (1364, juliol);⁹⁷ “a-n Smarich, Jorgii et Paulo, ministrés de casa de l’archabisba de Seragossa” (1365, abril).⁹⁸ En els registres de tresoreria del rei Pere aquests músics també són designats amb el terme *ministrer*: “a n’Anthon Sarrano et altres ministrers de l’archabisbe de Saragoça” (1365, agost);⁹⁹ “a III ministrers de l’archabisbe de Saragoça” (1366, maig).¹⁰⁰ En un registre de pagament de la reina de maig de 1366 són designats amb el terme *joglar* (“a n’Anthoni, a n’Aymerich e a-n Jorgi, Paulo, juglars de l’archabisbe de Saragoça”);¹⁰¹ més endavant, però, en un registre de febrer de 1368 ja són designats amb el substantiu *ministrer* (“a III ministrers de l’archabisbe de Ceragoça”).¹⁰²

A partir de 1370 el terme *ministrer* s’usa de manera pràcticament sistemàtica per designar els músics d’altres corts. A més, com permeten constatar els casos en què es fa referència a l’instrument, s’aplica indistintament per designar diverses especialitats instrumentals. Per exemple, Simon, un músic del rei de França que toca la viola i que és documentat a la cort d’Aragó els mesos de desembre de 1370 i gener de 1371, és anomenat únicament *ministrer* en un registre de pagament de la reina (1370, desembre)¹⁰³ i en un salconduit emès pel rei Pere el 25 de gener de 1371 per tornar

93. ACA, RP, MR, reg. 344, f. 129v: Corpus MiMus, doc. VI/1.932.

94. ACA, RP, MR, reg. 347, f. 127v: Corpus MiMus, doc. VI/1.974; ed. López de Meneses 1952: doc. 46; cit. Anglès 1975b: 865.

95. ACA, RP, MR, reg. 347, f. 85v: Corpus MiMus, doc. VI/1.972bis; cit. Anglès 1970: 324. La referència també es conserva al llibre d’acceptació de comptes de mestre racional (ACA, Cancelleria, reg. 1189, f. 284r: Corpus MiMus, doc. VI/1.972).

96. ACA, RP, MR, reg. 352, f. 75v: Corpus MiMus, doc. VI/1.1009.

97. ACA, RP, MR, reg. 575, f. 42v-43r: Corpus MiMus, doc. VI/3.50.

98. ACA, RP, MR, reg. 576, f. 43r: Corpus MiMus, doc. VI/3.51; cit. Gómez Muntané 1979: 71.

99. ACA, RP, MR, reg. 351, f. 83v: Corpus MiMus, doc. VI/1.1003; cit. Anglès 1970: 327; Gómez Muntané 1979: 68.

100. ACA, RP, MR, reg. 352, f. 116r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1018.

101. ACA, RP, MR, reg. 488, f. 75v: Corpus MiMus, doc. VI/2.254.

102. ACA, RP, MR, reg. 491, f. 59v: Corpus MiMus, doc. VI/2.301.

103. ACA, RP, MR, reg. 496, f. 110r: Corpus MiMus, doc. VI/2.436; cit. Gómez Muntané 1979: 69.

a França.¹⁰⁴ En la carta que l'infant Joan adreça al rei de França, Carles V, el 16 de gener des de València per justificar la tardança del músic, també és identificat com a *ministrer* i se n'explicita l'especialitat: "Molt car cosí, ffem-vos saber que nós havem fet aturar ací per alcun temps maestre Simon, ministrer vostre qui sona la viola, per què us pregam que de la triga que lo dit ministrer vostre ha feta l'ajats per scusat".¹⁰⁵ En canvi, en la carta que l'infant Joan adreça al comte Joan I d'Empúries el 12 de gener per recomanar-li el músic, el designa amb el terme *joglar*: "lo portador de la present, qui és juglar del rey de Ffrança et toque la viola, és vengut a vós, el qual ha nom mestre Simon, et va al senyor rey".¹⁰⁶

Un altre exemple és el del ministrer d'orgue del comte d'Empúries, identificat amb l'especialitat en un registre de pagament de gràcia del rei Pere de novembre de 1372: "a-n Guillamí, ministrer de sonar òrguens de casa del compte de Empúries";¹⁰⁷ i designat únicament amb el substantiu *ministrer* en un registre de pagament de la reina de febrer de 1371, on és esmentat al costat d'un altre músic: "a-n Thomàs de Càller et a-n Guillamí de Reys, ministrés del comte d'Ampúries".¹⁰⁸

Pel que fa als artistes especialitzats en la composició i execució musical de peces líriques, es documenten diverses formes de designació durant la dècada de 1370: sintagmes que remetent a l'ús de la veu o la paraula, com *joglar de boca* i *joglar de llengua*; sintagmes que identifiquen el gènere líric i musical, com *trobador de danses*; o el terme *ministrer*. És el cas de Pèire de Rius, Jaume Fluvià i Andreu Gascó, comentats abans.¹⁰⁹ Posteriorment, es registra el sintagma *ministrer de boca* per designar aquesta especialitat, que s'aplica per identificar el poeta i músic Jean d'Arras en diverses cartes de l'infant Joan i de Violant de Bar escrites el 22 d'octubre de 1381.¹¹⁰

En els registres documentals de la reina Elionor posteriors a 1370 s'ha pogut localitzar un cas en què el terme *ministrer* s'aplica a un artista que no sembla que tingui una especialitat musical, sinó que fa jocs de mans. Es tracta d'un registre de pagament de juliol de 1371: "doné a-n Johan de França, menestrer del rey d'Ungria, ab albarà de scrivà de ració, los quals la senyora reyna graciosament li manà donar per ço com devant la dita senyora féu algunes sopleses de mans, V florins d'or".¹¹¹ És un cas únic, ja que en la documentació del rei, de la reina i de l'infant Joan els especialistes en jocs de mans són identificats amb termes com *joglar de lleugerries*, *mestre de lleugerries* o, més habitualment, amb el substantiu "tragitador" (*prestidigitador*). Així mateix, en un altre document comptable de la reina, del 10 d'agost de 1371, s'utilitza un substantiu llatí creat a partir de *ludus* ('joc') i el genèric *joglar* per identificar l'ofici d'un artista musulmà de Xàtiva

104. ACA, Cancelleria, reg. 1084, f. 144r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1100.

105. ACA, Cancelleria, reg. 1737, f. 6v-7r: Corpus MiMus, doc. VI/3.105; cit. Roca 1929: 341; ed. Gómez Muntané 1979: doc. 158. També és designat amb aquest terme en la carta que l'infant adreça el mateix dia als seus majordom i camarlenc per demanar-los que excusin la tardança de Simon davant del rei de França (ACA, Cancelleria, reg. 1737, f. 7r: Corpus MiMus, doc. VI/3.106; cit. Roca 1929: 341).

106. ACA, Cancelleria, reg. 1737, f. 6v: Corpus MiMus, doc. VI/3.104; cit. Roca 1929, p. 341.

107. ACA, RP, MR, reg. 363, f. 73r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1154; cit. Gómez Muntané 1979: 68.

108. ACA, RP, MR, reg. 501, f. 6iv: Corpus MiMus, doc. VI/2.495; cit. Gómez Muntané 1979: 70.

109. Per a aquestes diverses formes de designació, vegeu, també, les observacions de Cingolani (2016: 249-53) i Alberni (2021b: 52).

110. Tots dos envien una carta al rei Pere (ACA, Cancelleria, reg. 1665, f. 117v: Corpus MiMus, doc. VI/3.714; i ACA, Cancelleria, reg. 1821, f. 117r: Corpus MiMus, doc. VI/3.716) i una altra carta a Hug II de Cardona (ACA, Cancelleria, reg. 1665, f. 12r: Corpus MiMus, doc. VI/3.715; i ACA, Cancelleria, reg. 1821, f. 117v: Corpus MiMus, doc. VI/3.717). Per a un estudi de la presència de Jean d'Arras a la cort d'Aragó i l'edició dels documents del Corpus MiMus en què és esmentat, vegeu Alberni 2021a.

111. ACA, RP, MR, reg. 498, f. 55r: Corpus MiMus, doc. VI/2.456.

especialitzat en jocs, que ha fet uns cavallets de paper per a les nanes de la reina: “Ffulley, sarraceno, ludicino seu ioculatori”.¹¹²

Després de 1370, el terme *joglar* es localitza poques vegades per fer referència a músics i professionals de l'entreteniment de fora de la cort. Entre 1370 i 1375 encara alterna amb el terme *ministrer* per designar els músics sicilians que són de pas a la cort, com succeeix amb els joglars del rei de Sicília documentats l'agost de 1372, anomenats *joglar* en un registre de pagament del rei (“a Luitzo Sacco et a Calogero de Tèrmens, juglars del rey de Cicília”)¹¹³ i en un de la reina (“a Calogiro Diziatto et a Lenzu Satu, juglars sicilians”),¹¹⁴ però designats amb el terme *ministrer* en una carta de nomenament en què la reina rep a la seva cort els joves sicilians que han estat acompanyats pels músics: “pueros qui nuper de ipsa insula cum quibusdam ministreriis illustris regis Sicilie, fratris nostri carissimi, ad nostrum servicium devenerunt”.¹¹⁵

El terme *joglar* es documenta, també, per identificar els ballarins musulmans, com mostra un registre de pagament de la reina de maig de 1371: “doné a II moros e a III mores, juglars, ab albarà de scrivà de ració, los quals la senyora reyna graciosament los manà donar per ço com algunes vegades ballaren denant la dita senyora, X florins d'or”.¹¹⁶ A més, es manté per designar els conjunts de músics de les ciutats que participen en crides i actes solemnes de la cort. Ho mostren, per exemple, els registres de pagaments fets pel rei i la reina amb motiu del casament de l'infant Martí i Maria de Luna. El maig de 1372 el rei paga 50 florins “a-n Ponç Cabrera, trompeta de la ciutat de Barchelona, [...] los quals lo senyor rey li manà dar per distribuir aquells entre XXV juglars, axí de la dita ciutat com de València et de Mallorches”.¹¹⁷ En un registre del juny de 1372, el tresorer de la reina identifica amb el terme *joglar* tots els músics del rei i d'altres cases que reben pagaments, entre els quals “als trompadors, trompetes et altres juglars de la ciutat de Barchelona, X fflorins d'or”.¹¹⁸ Així mateix, es documenta en referències a músics d'algunes viles, com els “VIII jutglars de la vila de Muntblanch” als quals el rei concedeix un pagament de gràcia de 4 florins el desembre de 1380.¹¹⁹

4.2 Músics del rei Pere el Cerimoniós

Pel que fa als músics de la casa de Pere el Cerimoniós, s'ha pogut observar que, entre els diversos artistes que s'incorporen entre 1340 i 1346 i que serveixen el rei fins a començaments de la dècada de 1350, només Guillem Veguer, adscrit a la casa del rei com a *joglar de cornamusa*, és designat amb el terme *ministrer* en alguns documents que han de circular fora de la cort i en pagaments especials. En canvi, Hugoní de la Pellissa (al servei del rei entre 1344 i 1355) i Guillem de Bonac (al servei del rei entre 1346 i 1352), dos músics de la mateixa especialitat que Veguer i que acaben el seu servei aproximadament durant els mateixos anys que ell, són designats únicament amb els termes *joglar* i *joglar de cornamusa*. Així, doncs, s'analitzarà primer aquesta categoria de músics i després les altres tipologies.

112. ACA, Cancelleria, reg. 1580, f. 46v: Corpus MiMus, doc. VI/2.456bis.

113. ACA, RP, MR, reg. 362, f. 77r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1140; cit. Descalzo 1990: 96.

114. ACA, RP, MR, reg. 500, f. 62r: Corpus MiMus, doc. VI/2.482; cit. Descalzo 1990: 96.

115. ACA, Cancelleria, reg. 1581, f. 41v: Corpus MiMus, doc. VI/2.483.

116. ACA, RP, MR, reg. 497, f. 89v: Corpus MiMus, doc. VI/2.453; Gómez Muntané 1979: 69.

117. ACA, RP, MR, reg. 361, f. 144r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1127; Descalzo 1990: 90; Descalzo 1990-91: 410, n.

29.

118. ACA, RP, MR, reg. 497, f. 89v: Corpus MiMus, doc. VI/2.453.

119. ACA, RP, MR, reg. 361, f. 144r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1127; cit. Descalzo 1990: 90; Descalzo 1990-91: 410, n. 29.

4.2.1 El canvi de designació de *joglar de cornamusa* a *ministrer*

Entre 1347 i 1360 s'incorporen, successivament, cinc músics especialitzats en instruments aeròfons, que cobren un salari trimestral de 3 sous barcelonesos diaris per quitació i un pagament anual de 150 sous per vestit, són adscrits amb la designació *joglar de cornamusa* però ja comencen a ser designats amb el terme *ministrer*.¹²⁰

- Joan de París (*fl.* 1347-76), adscrit al servei del rei des del setembre de 1347; l'octubre de 1360 passa al servei de Constança, reina de Sicília, i el 1367 torna a la cort d'Aragó, primer al servei de l'infant Joan i a partir de 1372 novament al servei del rei.¹²¹
- Jaquet Tricot, documentat al servei del rei entre l'octubre de 1351 i el desembre de 1386.¹²²
- Jean Le Clerc, documentat al servei del rei entre l'octubre de 1355 i l'octubre de 1358.¹²³
- Estefaní de Tramfort, documentat al servei del rei de l'octubre de 1355 al juliol de 1357 i al servei de la infanta Constança entre 1360 i 1362.¹²⁴
- Nicolas de Rougemont, adscrit a la casa del rei el febrer de 1360; a l'octubre del mateix any passa al servei de la infanta Constança.¹²⁵

Joan de París i Jaquet Tricot, tots dos d'origen segurament francès, tenen una trajectòria força llarga a la cort d'Aragó, que permet il·lustrar molt bé com s'introdueix el nou terme. En els registres comptables, inicialment són designats amb el genèric *joglar* i l'especialitat (*joglar de cornamusa*). Com es pot observar a l'Apèndix, comencen a ser designats amb el terme *ministrer* especialment entre 1358 i 1359, després de la incorporació a la cort de Jean Le Clerc i Estefaní de Tramfort. A partir de 1360 ja són identificats sistemàticament amb aquest terme en la documentació reial. Abans que es produeixi aquest canvi de designació en els registres comptables, el terme *ministrer* només se'ls aplica en alguns documents que han de circular fora de la cort i en concessions especials, sobretot a partir de 1355.

Jaquet Tricot és designat amb aquest terme, juntament amb Guillem Veguer, en un salconduit i una carta de recomanació adreçada a la reina de França el febrer de 1352.¹²⁶ Posteriorment, el 3 febrer de 1354 el rei Pere concedeix a Jaquet, com a agraïment pels seus serveis, un violari de 500 sous anuals sobre els terços de la vegueria i la batllia de Vilafranca del Penedès. En el document de concessió Jaquet és anomenat "mimum domus nostre",¹²⁷ però en dues cartes reials de 1355 adreçades al veguer i batlle de Vilafranca del Penedès en què li ordena que pagui l'esmentat violari, el músic és designat amb el terme *ministrer*: "Iaqueto Tricot, ministrerio nostro".¹²⁸ En una carta escrita a Perpinyà el 2 de desembre de 1355, en la qual el rei demana a Jaquet que es presenti davant seu perquè el necessita, és identificat de nou amb el terme *ministrer*: "Duxerit al feel ministrer

120. A l'Apèndix es recullen totes formes de designació d'aquests músics en els registres comptables de la casa del rei de 1354 a 1360.

121. MiMus DB, Joan de París (artista 490).

122. MiMus DB, Jaquet Tricot (artista 499).

123. MiMus DB, Jean Le Clerc (artista 500).

124. MiMus DB, Estefaní de Tramfort (artista 492).

125. MiMus DB, Nicolas de Rougemont (artista 491).

126. Els documents són citats al final de l'apartat 3.2 d'aquest treball (notes 67 i 68).

127. ACA, Cancelleria, reg. 897, f. 44v-45r: MiMus DB, doc. 1353.

128. La primera lletra de manament és escrita a Perpinyà el 29 d'octubre de 1355 (ACA, Cancelleria, reg. 1326, f. 36v-37r: MiMus DB, doc. 1354). La segona, el 6 de novembre (ACA, Cancelleria, reg. 1326, f. 45rv: MiMus DB, doc. 1355).

nostre Jaquet Tricot".¹²⁹ Així mateix, és anomenat "ministrerium nostrum" en una carta del rei escrita a Saragossa el 21 de juny de 1357, per la qual Jaquet i la seva esposa són enfranquits de certs tributs,¹³⁰ i també en el document d'una altra concessió vitalícia que el rei li atorga el 28 d'abril de 1358 sobre la censa de Sant Sebastià i Sant Pau, a Vilafranca del Penedès.¹³¹

El terme *ministrer* és emprat, a més, en un manament de pagament redactat en llatí el 20 d'octubre de 1355, en què el rei mana al seu tresorer que pagui a Pere Barnés, argenter del rei, pels treballs fets en els instruments (xabebes i cornamuses) de Joan de París i Jaquet Tricot. En aquest cas, el terme s'usa primer en una construcció sinonímica amb la forma catalana *joglar* i després tot sol, per identificar els dos músics:

Cum nos dudum constituerimus debitores et principales peccatores Petro Barnes, fideli argenterio nostro, pro fidelibus nostris Iohanne de Paris et Jaquet, ministreriis nostris sive *juglars*, in quantitate sexaginta librarum Barchinone que sibi restabant ad solvendum ex maiori peccunie quantitate per dictos ministrerios nostros ei debita racione diversorum operum auri et argenti quod idem Petrus fecerat in xabebis et cornamulis dictorum ministeriorum. Quasquidem xabebas et cornamulas dictus Petrus, de nostro mandato verbotenus sibi facto, munitas argento et auro cum diversis esmaltis, dictis ministreriis tradidit in nostri presentia sub spe future numeracionis ei fiende, nosque velimus iamdictam peccunie quantitatem sibi exsolvi atque tradi.¹³²

Joan de París és identificat amb la construcció sinonímica "ministrerius sive mimus" en dues cartes del 12 i el 13 d'octubre de 1356 adreçades al veguer de Barcelona. En la carta del dia 12 el rei informa el veguer que Joan de París, "noster ministrerius sive mimus", s'ha embarcat en un vaixell sense llicència reial, i ordena l'embargament dels béns del vaixell.¹³³ L'endemà li torna a escriure dues cartes, una en llatí i una altra en català, per demanar-li que detinguin i li enviïn Joan de París, que havia de seguir-lo en la guerra contra Castella: en la carta en llatí és designat "mimus seu ministrerius domus nostre",¹³⁴ mentre que en català és anomenat "juglar nostre".¹³⁵ En la carta que envia el mateix dia al sotstresorer reial per informar-lo del cas, escrita en català, també és anomenat "nostre juglar".¹³⁶ Ja resolt aquest afer, el 9 d'agost de 1359, a Mallorca, el rei concedeix un violari a Joan de París. En el document de concessió, el seu ofici és identificat novament amb la fórmula sinonímica "ministrarium nostrum sive mimum".¹³⁷

Fixem-nos ara en el cas de Jean Le Clerc (*fl.* 1355-58), d'origen segurament francès, i d'Estefaní de Tramfort (*fl.* 1355-62), d'origen no identificat. Aquests dos músics arriben junts a la cort d'Aragó i són adscrits a la casa del rei Pere el 29 d'octubre de 1355. Tots dos ocupen la posició de Guillem Veguer i Hugoní de la Pellissa i, com aquests, cobren una quitació de tres sous diaris. Ara bé, en el primer albarà de quitació, datat a Perpinyà el 2 de novembre de 1355, ja són identificats amb el terme *ministrer*: "a-n Stephaní de Tramfort, manestrer de casa del senyor rey, és dagut per quitació sua de una bèstia",¹³⁸ "a-n Johaní lo Clerch, manestrer de casa del senyor rey, és dagut per quitació

129. ACA, Cancelleria, reg. 1068, f. 39v: MiMus DB, doc. 1483.

130. ACA, Cancelleria, reg. 901, f. 95v: MiMus DB, doc. 1623.

131. ACA, Cancelleria, reg. 900, f. 122r: MiMus DB, doc. 1654.

132. ACA, Cancelleria, reg. 685, f. 51v: MiMus DB, doc. 1465.

133. ACA, Cancelleria, reg. 1136, f. 102v-103r: MiMus DB, doc. 1563.

134. ACA, Cancelleria, reg. 1136, f. 108r: MiMus DB, doc. 1565.

135. ACA, Cancelleria, reg. 1136, f. 104v: MiMus DB, doc. 1564; ed. Rubió i Lluch 1908-21: I, doc. 176; cit. Menéndez Pidal 1957: 87; Descalzo 1990: 104.

136. ACA, Cancelleria, reg. 1136, f. 105r: MiMus DB, doc. 1566.

137. ACA, Cancelleria, reg. 1166, f. 112v-113r: Corpus MiMus, doc. VI/1.835.

138. ACA, RP, MR, reg. 827, f. 171v: MiMus DB, doc. 1468; cit. Gómez Muntané 1979: 30; Descalzo 1990: 97.

sua de una bèstia".¹³⁹ Com es pot observar a les taules de l'Apèndix, en els diversos registres comptables que s'han conservat de 1355 i 1356 són designats amb el terme *ministrer*, però en els de 1357 són registrats amb la designació d'especialitat instrumental (*joglar de cornamusa*), com Joan de París i Jaquet Tricot.

Com a mínim en dues ocasions es documenten també en els registres de la reina Elionor, on són identificats amb el terme *ministrer*: en un pagament de gràcia de desembre de 1356 "a-n Jaquet Tricot, a-n Johan lo Clergue et a n'Esthevení Transfort, ministrés de casa del senyor rey";¹⁴⁰ i en un altre pagament de gràcia de juny de 1357 "a-n Johan lo Clergue et a n'Estevení de Transfort, ministrés del senyor rey".¹⁴¹ D'altra banda, en un salconduit emès pel rei Pere a Saragossa el 7 de juliol de 1357, per tal que es puguin desplaçar lliurement per exercir el seu ofici dins i fora dels dominis del rei, Jean Le Clerc i Estefaní de Tramfort són designats, respectivament, amb la fórmula sinonímica "ministrerius seu mimus": "ideo cum contingat sepius fidelem ministrerium seu mimum de camera nostra Iohannem lo Clerch, qui de sua arte seu officio potest merito comendari ad diversas partes, tam intus nostrum dominium quam extra"; "Similis litera fuit facta per Stefano de Trafort, ministrerio vel mimo domini regis".¹⁴²

Posteriorment, Estefaní de Tramfort no es torna a documentar fins a finals de 1360, però ja com a *ministrer* de la infanta Constança, reina de Sicília.¹⁴³ Jean Le Clerc només s'ha pogut localitzar en un registre de pagament d'octubre de 1358, en el qual és esmentat al costat d'un altre músic d'origen francès al servei del rei; en aquest document tots dos són identificats amb la designació de *ministrer*, i s'indica que s'han de desplaçar a la frontera d'Aragó amb rossí, amb motiu de la guerra contra Castella:

Item, doné a-n Johan lo Clerch e a n'Ebrí de Mans, ministrers de casa del senyor rey, ab albarà de scrivà de ració, los quals los foren anadits a lur sou de sengles rocins alforrats que deuen tenir en servey del senyor rey en la frontera d'Aragó, segons qu-en lo dit albarà se conté, lo qual cobré, *CXX solidos barchinonenses*.¹⁴⁴

Finalment, Nicolas de Rougemont, d'origen segurament francès, s'incorpora a la casa del rei el febrer de 1360. El gener del mateix any, ell i Joan de Mascó, de la casa de l'infant Joan, reben un pagament de gràcia de la reina Elionor de Sicília i són identificats amb el terme *joglar*: "a maestre Johan de Machó e a-n Nicholau de Regemont, jutglàs de casa del senyor duch".¹⁴⁵ En els comptes del rei, Nicolas és registrat, juntament amb Joan de Mascó, Jaquet Tricot i Joan de París, en un pagament anticipat de salari que reben per servir el rei a la frontera d'Aragó amb Castella, en plena guerra, en el qual són identificats com a "juglars de casa del senyor rey".¹⁴⁶ En els pagaments regulars de salari del mateix any (per quitació i vestit), Nicolas ja és anomenat sempre *ministrer*, com

139. ACA, RP, MR, reg. 827, f. 171v: MiMus DB, doc. 1469; cit. Gómez Muntané 1979: 30; Descalzo 1990: 105.

140. ACA, RP, MR, reg. 470, f. 94r: Corpus MiMus, doc. VI/2.114.

141. ACA, RP, MR, reg. 471, f. 87v: Corpus MiMus, doc. VI/2.125.

142. ACA, Cancelleria, reg. 901, f. 106r: MiMus DB, doc. 1636.

143. Vegeu l'apartat 4.4 d'aquest treball.

144. ACA, RP, MR, reg. 340, f. 112r: Corpus MiMus, doc. VI/1.806. Segons notícies de Descalzo, s'ha conservat el registre de l'albarà en els llibres d'escrivà de ració, actualment fora de consulta (ACA, RP, MR, reg. 889, f. 12r: Corpus MiMus, doc. VI/1.804d; cit. Descalzo 1988: 51, 209, 224; Descalzo 1990: 96, 105).

145. ACA, RP, MR, reg. 475, f. 43r: Corpus MiMus, doc. VI/2.165; cit. Descalzo 1990: 108-9.

146. ACA, RP, MR, reg. 341, f. 94r: Corpus MiMus, doc. VI/1.850; cit. Descalzo 1990: 105. Segons notícies de Descalzo, s'ha conservat el registre de l'albarà en els llibres d'escrivà de ració, actualment fora de consulta (ACA, RP, MR, reg. 871, f. 64r: Corpus MiMus, doc. VI/1.848bis; cit. Descalzo 1988: 224-25, 229-30).

Jaquet Tricot i Joan de París. Quan passa al servei de la infanta Constança, a partir del 15 d'octubre de 1360, continua sent designat amb el mateix terme en els seus registres comptables.¹⁴⁷

Així, doncs, entorn de 1360 el terme *ministrer* substitueix la designació *joglar de cornamusa* per identificar la categoria de músics d'instruments aeròfons de la casa del rei que es distingeixen respecte dels *trompadors* i *trompetes*. Després que Joan de París, Nicolas de Rougemont i Estefaní de Tramfort siguin traslladats al servei de la infanta Constança,¹⁴⁸ Jaquet Tricot és l'únic músic documentat regularment al servei del rei durant la dècada de 1360 que és designat amb el terme *ministrer*.¹⁴⁹

Els músics de la mateixa especialitat que s'incorporen posteriorment ja són designats sistemàticament amb el terme *ministrer*. És el cas d'Esteve Ravina (*fl.* 1369-82),¹⁵⁰ Jean Didier (*fl.* 1369-73),¹⁵¹ Enric Crespi (*fl.* 1372-80),¹⁵² o Daniel de Bruyne (*fl.* 1372-86),¹⁵³ per esmentar només alguns músics. Com es pot observar en la carta de nomenament emesa pel rei el 12 de febrer de 1370 a favor d'Esteve Ravina, el terme *ministrer* també s'empra per identificar la categoria professional a la qual són adscrits quan són rebuts com a domèstics del rei: "fidelem nostrum Stephanum Ravina, ministrerium domus nostre, [...] ipsum diu est in domesticum et ministrerium nostrum admisimus, et aliorum domesticorum et ministreriorum nostrorum consorcio duximus agregandum".¹⁵⁴ Tots ells cobren una quitació trimestral de 3 sous barcelonesos diaris i 150 sous anuals per vestit.

4.2.2 Altres categories i especialitats

Pel que fa a les altres categories i especialitats, es mantenen els mateixos sistemes de designació fins a la dècada de 1370. Els instrumentistes heràldics són designats sistemàticament amb els termes *trompador*, *trompeta* i *tabaler*, segons l'especialitat. El terme *joglar*, sense cap indicació d'especialitat, es manté per identificar alguns artistes amb una llarga trajectòria al servei del rei, com el matrimoni format per Pascual Ferrández de Mora (*fl.* 1346-81)¹⁵⁵ i Catalina (*fl.* 1346-86?).¹⁵⁶ Ella sempre és identificada amb el terme *joglaressa* i, segons els registres comptables, té un salari de 12 diners diaris per provisió i 130 sous anuals per vestit, més baix que el dels altres músics al servei del rei. Malauradament no s'ha localitzat cap indicatiu sobre la seva especialitat. D'altra banda, Pascual, entre 1346 i 1362 (tot i que no s'ha pogut documentar en els registres comptables del rei entre 1355 i 1361), té el mateix tipus de salari que els anomenats *joglar de cornamusa*: tres sous barcelonesos diaris per quitació i 150 sous anuals per vestit. Més tard, quan es torna a documentar als registres comptables del rei entre 1379 i 1381, continua sent designat *joglar* i se li redueix el sou a la meitat, ja que passa a cobrar 18 diners barcelonesos diaris per provisió, menys que els anomenats *ministrers*.

147. Vegeu l'apartat 4.4 d'aquest treball.

148. La data del trasllat és esmentada en l'últim pagament que reben Joan de París i Nicolas de Rougemont el 15 d'octubre de 1360 (ACA, RP, MR, reg. 829, f. 66r: Corpus MiMus, doc. VI/1.889 i doc. VI/1.890).

149. Tot i així, en un registre d'albarà d'escrivà de ració d'octubre de 1367 s'indica que Jaquet ha estat fora de la cort durant més de tres anys (ACA, RP, MR, reg. 831, f. 110r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1048).

150. MiMus DB, Esteve Ravina (artista 503).

151. MiMus DB, Jean Didier (artista 528).

152. MiMus DB, Enric Crespi (artista 529).

153. MiMus DB, Daniel de Bruyne (artista 848).

154. ACA, Cancelleria, reg. 918, f. 123r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1097bis; ed. Schadek 1975: doc. 6; cit. Descalzo 1988: 210-11, 237. S'indica que la mateixa carta és emesa a favor de "Iohanni Deyder et Rouleto Maunorri, ministreriis".

155. MiMus DB, Pascual Ferrández de Mora (artista 230). Gómez Muntané (1979: 30) classifica aquest músic en la categoria de joglar de cornamusa, però en els documents que s'han pogut consultar no és identificat mai amb aquesta designació, sinó amb el genèric joglar.

156. MiMus DB, Catalina (artista 229).

Tot plegat, fa pensar que devia tenir una especialitat diferent, potser vocal i instrumental. Cal tenir en compte que, durant la dècada de 1360, es documenta un altre joglar especialitzat en el cant o la recitació al servei del rei Pere: Esteve Roig, que tant és identificat amb el genèric *joglar* com amb el sintagma d'especialitat *joglar de boca*, però que l'octubre de 1367 consta amb el càrrec de porter de maça.¹⁵⁷

Pel que fa a altres tipus de músics, el sistema de designació amb el terme *joglar* i un complement nominal que indica l'especialitat instrumental és vigent fins a la dècada de 1370. S'aplica a un tocador d'orgue al servei del rei fins a 1358: Gilet Le Gay (*fl.* 1347-58), d'origen alemany.¹⁵⁸ En el primer registre en què es documenta, el 24 de juliol de 1347, per un pagament de gràcia del rei, és designat amb el sintagma *tocador d'orgues*: "a-n Gilet, tochador d'òrguens de las parts d'Alamanya";¹⁵⁹ posteriorment, però, ja és identificat com a *joglar* i *joglar d'orgue* al servei del rei, cobra un salari de dos sous barcelonesos diaris per provisió i 130 sous anuals per vestit. Aquest sistema de designació també s'usa per identificar altres especialitats, com és el cas de Rodrigo d'Anglaterra, d'origen anglès, que és documentat a la cort entre 1350 i 1354, sempre com a *joglar* i *joglar de bací*, i probablement feia jocs amb plats i bastó.¹⁶⁰

Els músics d'instruments de corda que comencen a servir a la cort la dècada de 1350 també són designats amb aquest sistema. D'una banda, Baldo de Florència, al servei de les infantes Constança i Joana, però pagat per la casa del rei Pere entre 1350 i 1353, és identificat com a *joglar d'instruments de ploma*, *joglar d'instruments* i *joglar*.¹⁶¹ En aquest cas, el primer sintagma no identifica un instrument concret sinó la tipologia d'instruments de corda i plectre, com ara el llaüt o la cítara. D'altra banda, Nicola de Messina (*fl.* 1355-86), d'origen sicilià, estava especialitzat en instruments de corda com la viola i sempre és identificat com a *joglar* i *joglar de viola*.¹⁶² Cobra un salari de 18 diners barcelonesos diaris per quitació o per provisió (depenent del període) i 150 sous anuals per vestit. La seva llarga trajectòria al servei del rei i, ocasionalment, de la reina, permet observar que és l'únic músic amb designació d'especialitat que no arriba a ser identificat mai com a *ministrer*. Es tracta d'un cas excepcional.

En efecte, a finals de la dècada de 1370 el terme *ministrer* s'aplica amb seguretat també als músics d'instruments de corda que s'incorporen al servei del rei. Joan Pont (*fl.* 1378-81) és documentat com a "jutglar de ploma" en un registre de pagament del personal de la casa del rei de març de 1379,¹⁶³ però en un altre de l'agost de 1381 és anomenat *ministrer*, com els altres músics.¹⁶⁴ D'altra banda, Iacopo de Bolonya (*fl.* 1378-86)¹⁶⁵ és designat *ministrer de saltiri* de casa del rei en el primer registre de pagament de salari documentat, el gener de 1379: "Jacobico de Bolunya, ministrer de saltiri de casa del senyor rey".¹⁶⁶ Aquesta forma de designació alterna amb el terme *ministrer*, sense designació d'especialitat, en la documentació. Per tant, és evident que entorn de 1379-80 el nou terme s'aplica

157. MiMus DB, Esteve Roig (artista 508). Vegeu, també, Cingolani 2016: 252.

158. MiMus DB, Gilet Le Gay (artista 504).

159. ACA, RP, MR, reg. 868, f. 86v; MiMus DB, doc. 874; ed. Anglès 1975a: doc. 5; cit. Gómez Muntané 1979: 61, 67.

160. MiMus DB, Rodrigo d'Anglaterra (artista 812). Tot i que es conserva algun pagament de quitació, sovint cobra per despeses d'hostalatge o rep pagaments de gràcia, de manera que no és possible saber amb seguretat si, efectivament, tenia assignat un salari regular.

161. MiMus DB, Baldo de Florència (artista 489).

162. MiMus DB, Nicola de Messina (artista 506).

163. ACA, RP, MR, reg. 370, f. 110r-113v; Corpus MiMus, doc. VI/1.1319; cit. Gómez Muntané 1979: 50; Descalzo 1990: 106.

164. ACA, RP, MR, reg. 375, f. 84v-86r; Corpus MiMus, doc. VI/1.1410; cit. Gómez Muntané 1979: 50; Descalzo 1990: 106.

165. MiMus DB, Iacopo de Bolonya (artista 507).

166. ACA, RP, MR, reg. 370, f. 66r; Corpus MiMus, doc. VI/1.1308; ed. Gómez Muntané 1979: doc. 153.

tant als músics de vent com als de corda, la qual cosa fa que sovint sigui impossible distingir les especialitats dels músics si només són identificats amb el genèric *ministrer*. En alguns casos, es comença a aplicar el model de designació d'especialitat amb el substantiu *ministrer* i el nom de l'instrument, però aquesta pràctica es generalitza sobretot amb Joan.

Finalment, a partir de 1380 el terme *ministrer* també s'aplica a algunes dones. En la documentació del rei Pere, la forma de plural *ministrers* s'usa per designar l'ofici de dues parelles al servei de la reina Sibil·la: "a-n Jaquet de Portauber e a na Isabel, muller sua, ministrers de casa de la senyora reyna" (en un registre de pagament de desembre de 1380);¹⁶⁷ "Guillemí Folquet et Matheua, sa muller, ministrers de la reyna" (en una carta adreçada a l'infant Joan, escrita a Saragossa el 21 d'agost de 1381).¹⁶⁸ També s'utilitza per fer referència a totes dues parelles en un mateix document, com en una carta de recomanació adreçada al comte de Foix, del 23 d'octubre de 1383: "Car cosí, con Guillem Foqués et Matheua, sa muller, et Jaques de Portobrit et Isabel, muller sua, ministrers de la reyna nostra cara companyona, se'n vagen a vós, pregam-vos que, per honor nostra, los hajats per recomenats".¹⁶⁹ En el registre d'un pagament de gràcia de desembre de 1384, Isabel és designada amb la forma femenina del substantiu: "a na Isabel, ministrera de casa de la senyora reyna".¹⁷⁰ El nou terme, doncs, no només s'ha anat generalitzant, sinó que s'ha adaptat com a nou paradigma terminològic, apte per identificar tipologies de músics amb la designació d'especialitat i per designar tant homes com dones, amb la flexió nominal.

4.3 *Músics de la reina Elionor de Sicília*

Elionor de Sicília, filla primogènita del rei Pere II de Sicília i Elisabet de Caríntia, i tercera esposa de Pere el Cerimoniós, va ser reina d'Aragó entre 1349 i 1375. Gràcies a la durada del seu regnat i a la conservació de bona part de la documentació de la casa de la reina, és possible resseguir amb força regularitat els músics al seu servei. A més de comptar amb una capella musical pròpia, Elionor va tenir un grup estable de tres joglars d'origen sicilià al seu servei, que anava rellevant a mesura que es produïa alguna baixa. Heus ací la nòmina de joglars adscrits regularment a la casa de la reina des de l'inici fins al final del seu regnat:¹⁷¹

- Pellino da Catapano (*fl.* 1349-54), documentat com a *joglar* de la reina fins al 1351, quan va ser adscrit com a *joglar de llaiüt* al servei de l'infant Joan.¹⁷²
- Pino Saporito (*fl.* 1349-70), documentat com a *joglar* de la reina fins que va morir el març de 1370.¹⁷³
- Baldo della Cicala (*fl.* 1349-58), documentat com a *joglar* de la reina fins que va morir a començaments de 1358.¹⁷⁴
- Mazzeo da Maletto (*fl.* 1351-91), adscrit al servei de la reina Elionor de Sicília fins al 1375, després al servei de la infanta Elionor (1376) i, posteriorment, de Maria de Luna.¹⁷⁵

167. ACA, RP, MR, reg. 373, f. 195v: Corpus MiMus, doc. VI/1.1395; cit. Descalzo 1990: 101-2.

168. ACA, Cancelleria, reg. 1271, f. 70r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1409.

169. ACA, Cancelleria, reg. 1281, f. 146r: Corpus MiMus, doc. VI/1.1454.

170. ACA, RP, MR, reg. 379, f. 194v: Corpus MiMus, doc. VI/1.1517; cit. Baldelló 1956, p. 44; Descalzo 1990: 101-2.

171. Carles Vela (en premsa) ha estudiat amb detall els períodes de servei d'aquests joglars i els tipus de pagaments que reben.

172. MiMus DB, Pellino da Catapano (artista 480).

173. MiMus DB, Pino Saporito (artista 481).

174. MiMus DB, Baldo della Cicala / Baldo de Baldo (artista 228).

175. MiMus DB, Mazzeo da Maletto (artista 482).

- Maziota da Maletto (fl. 1366-93), adscrit al servei de la reina Elionor de Sicília fins al 1375, després al servei de la infanta Elionor (1376) i, posteriorment, de Maria de Luna.¹⁷⁶
- Angelí, Cristòfol i Robert d'Esclavònia, documentats com a *joglar*s de la reina entre 1368 i 1369.¹⁷⁷
- Antonio da Maletto (fl. 1370-1406), adscrit al servei de la reina Elionor de Sicília fins al 1375, després al servei de la infanta Elionor (1376) i, posteriorment, de Maria de Luna.¹⁷⁸

Independentment del seu origen i de la seva especialitat, tots els joglars documentats al servei d'Elionor de Sicília són designats sistemàticament amb el terme genèric *joglar* fins al 1371. En efecte, a la casa de la reina no s'utilitza el sistema de designació d'especialitat (*joglar de* + instrument) que era habitual a la casa del rei, la qual cosa no permet saber l'especialitat d'alguns dels joglars. D'altra banda, el terme *ministrer* s'introdueix més lentament que a la casa del rei i no s'aplica sistemàticament fins la dècada de 1370 per identificar els músics de la reina.

En els registres comptables d'Elionor el terme *ministrer* es documenta a partir de l'any 1356 per referir-se als músics d'instruments aeròfons del rei i de l'infant Joan, i també alguns músics d'altres corts. En canvi, abans de 1371 aquest terme només és emprat en una ocasió per referir-se a dos dels seus músics: Mazzeo da Maletto i Pino Saporito. Es tracta de les cartes dels pagaments de gràcia que la reina concedeix a aquests músics, escrites totes dues el 3 d'octubre de 1366 a Barcelona:

Nos Alienora, et cetera, respectu serviciorum per vos fidelem Matzeu de Maletto, ministrerium domesticum nostrum, nobis diversimode impensorum, tenore presentis damus et concedimus vobis duos mille solidos barchinonenses graciose...¹⁷⁹

Similis.

Respectu serviciorum per vos fidelem ministrerium nostrum Pinum Saporito nobis diversimode impensorum, tenore presentis damus et concedimus vobis mille solidos barchinonenses graciose...¹⁸⁰

Si bé la documentació no ofereix notícies que permetin saber quina era l'especialitat de Pino Saporito, en el cas de Mazzeo da Maletto és segur que tocava la trompeta, com s'indica en diversos documents. Per exemple, l'abril de 1360 el tresorer de la reina registra la compra d'una trompeta de llautó: "VI florins d'or que costà I^a trompeta de lautó que, de manament de la dita senyora, compré e liuré a-n Matzeu de Maletto, juglar de casa de la dita senyora".¹⁸¹ L'abril de 1365 el tresorer paga un penó amb la insígnia de Sicília per a la trompeta amb la qual Mazzeo acompanya la reina quan camina: "a-n Metzueu de Maletto, juglar de casa de la senyora reyna, [...] per I panonet de sendat a senyal de Scicília que ha fet fer a obs de I^a trompeta que la dita senyora li mana portar contínuament ab si, caminant la dita senyora".¹⁸²

En la documentació del rei Pere, els músics de la reina són designats amb el terme *ministrer* a partir de 1360. Mazzeo da Maletto és registrat amb aquest terme en una carta del 12 de març de

176. MiMus DB, Maziota da Maletto (artista 483).

177. MiMus DB, Angelí d'Esclavònia (artista 487); Cristòfol d'Esclavònia (artista 486); Robert d'Esclavònia (artista 488).

178. MiMus DB, Antonio da Maletto (artista 484).

179. ACA, Cancelleria, reg. 1574, f. 190r: Corpus MiMus, doc. VI/2.260. El terme "ministrer" també és emprat, en català, en els llibres del tresorer en què es registra el pagament de Maletto: desembre de 1367 (ACA, RP, MR, reg. 490, f. 112r: Corpus MiMus, doc. VI/2.296), febrer de 1371 (ACA, RP, MR, reg. 497, f. 62v: Corpus MiMus, doc. VI/2.445), i novembre de 1371 (ACA, RP, MR, reg. 498, f. 93r: Corpus MiMus, doc. VI/2.466).

180. ACA, Cancelleria, reg. 1574, f. 190v: Corpus MiMus, doc. VI/2.261.

181. ACA, RP, MR, reg. 475, f. 59r: Corpus MiMus, doc. VI/2.169.

182. ACA, RP, MR, reg. 486, f. 83r: Corpus MiMus, doc. VI/2.237.

1360 que el rei envia als jurats de Saragossa per resoldre un assumpte judicial a favor “del feel nostre, ministrer de la alta reyna muller nostra molt cara, Matheu de Maletto”.¹⁸³ El gener de 1372, en el registre d'un pagament que el rei concedeix de gràcia a Mazzeo i als seus dos fills, Maziota i Antonio, tots tres són designats “ministrers de la senyora reyna”.¹⁸⁴ Només Angelí, Cristòfol i Robert d'Esclavònia, que serveixen la reina durant un breu període de temps (del juny de 1368 a l'octubre de 1369), són designats amb el terme *joglar* i el gentilici en un registre de pagament del tresorer del rei, fet el setembre de 1369: “a Cristòfol, a-n Sangeli e a-n Rubert, juglars alamanys”.¹⁸⁵

Aquests tres músics d'origen germànic són inscrits en el llibre d'escrivà de ració de la reina amb la designació d'ofici *joglar*, tal com s'indica en els albarans del primer pagament de salari que reben, escrits a Barcelona el 31 d'agost de 1368: “a-n Robert de Sclavònia, jutglar de casa de la dita senyora reyna, és degut per quitació sua de una bèstia [...], que la dita senyora menà a mi que-l scrivís per jutglar de casa sua”;¹⁸⁶ “Semblant albarà de quitació fo fet a-n Cristòpholl de Sclavònia, jutglar de casa de la dita senyora reyna”;¹⁸⁷ “Semblant albarà de quitació fo fet a n'Angelino de Sclavònia, jutglar de casa de la dita senyora reyna”.¹⁸⁸ En els llibres de comptes de la reina, són designats sempre amb el terme *joglar*. El juny de 1368, però, just quan arriben a la cort, són designats amb el terme *ministrer* en un pagament de gràcia que els concedeix l'infant: “a-n Johan, a-n Cristòfol e a-n Robert, ministrés de la senyora reyna”.¹⁸⁹ El novembre de 1369 el rei va lliurar 30 florins d'or a la reina per pagar una bestreta a uns músics seus que se'n van anar a Sicília: “qui [lo senyor rey] aquells donà a la senyora reyna, qui-ls havia bestrets per pagar-los als seus ministrers qui se n'anaren en Sicília”.¹⁹⁰ És probable que es tracti dels tres músics d'Esclavònia, ja que posteriorment no es tornen a documentar a la cort, però no es pot descartar que es refereixi als Maletto, d'origen sicilià.

L'any 1371 el terme *ministrer* comença a ser emprat en els llibres de comptes de la casa d'Elionor de Sicília per designar els tres únics músics inscrits al seu servei fins a la mort de la reina: Mazzeo da Maletto i els seus dos fills, Maziota i Antonio da Maletto.¹⁹¹ En primer lloc, s'aplica al fill gran, Maziota, en un registre de pagament de salari del maig de 1371: “a-n Matziota de Maletto, ministrer de casa de la senyora reyna”.¹⁹² El setembre del mateix any ja s'utilitza per designar l'ofici de Mazzeo i Maziota en diferents documents. Primer, en un registre d'un pagament de 20 florins d'or que la reina els ha concedit de gràcia: “a-n Matzeu e a-n Matziota de Maletto, menestrés de casa de la senyora reyna”.¹⁹³ Després, en els registres de pagament de salari tant del pare (“a-n Matzeu de Maletto, menestrer de casa de la senyora reyna”) com del fill (“a-n Matziota de Maletto, menestrer de casa de la senyora reyna”).¹⁹⁴ Finalment, el pare i els dos fills són designats *ministrers* en un registre

183. ACA, Cancelleria, reg. 1170, f. 60v: Corpus MiMus, doc. VI/1.852.

184. ACA, RP, MR, reg. 361, f. 71v: Corpus MiMus, doc. VI/1.1116.

185. ACA, RP, MR, reg. 358, f. 84v: Corpus MiMus, doc. VI/1.1089; cit. Gómez Muntané 1979: 68.

186. ACA, RP, MR, reg. 901, f. 64v: Corpus MiMus, doc. VI/2.313; cit. Gómez Muntané 1979: 31; Descalzo 1990: 112.

187. ACA, RP, MR, reg. 901, f. 64v: Corpus MiMus, doc. VI/2.314; cit. Gómez Muntané 1979: 31; Descalzo 1990: 95.

188. ACA, RP, MR, reg. 901, f. 64v: Corpus MiMus, doc. VI/2.315; cit. Gómez Muntané 1979: 31; Descalzo 1990: 94.

189. ACA, RP, MR, reg. 580, f. 88r: Corpus MiMus, doc. VI/3.69.

190. ACA, RP, MR, reg. 358, f. 126v: Corpus MiMus, doc. VI/1.1094.

191. Antonio da Maletto és inscrit a la llista de personal de casa de la reina l'1 d'abril de 1370, com a home de peu i sense designació d'ofici: ACA, Cancelleria, reg. 1564, f. 76v (Corpus MiMus, doc. VI/2.406bis; cit. Menéndez Pidal 1957: 201, n. 3; López de Meneses 1952: doc. 53, n. 2; Descalzo 1990: 94). En els pagaments de 1370 i 1371 consta sempre sense ofici, però a partir del març de 1372 cobra per quitació i comença a ser designat amb el terme d'ofici *ministrer*.

192. ACA, RP, MR, reg. 497, f. 95v: Corpus MiMus, doc. VI/2.451.

193. ACA, RP, MR, reg. 498, f. 73v: Corpus MiMus, doc. VI/2.458.

194. ACA, RP, MR, reg. 498, f. 75r: Corpus MiMus, doc. VI/2.459 i doc. VI/2.460; cit. Gómez Muntané 1979: 31.

de pagament del gener de 1372, en què la reina els concedeix 15 florins d'or amb motiu de la festa de Nadal: "a-n Matzeu, a Matziota e Anthoni de Maleto, ministrers de casa de la senyora reyna".¹⁹⁵

A partir de 1372 el terme *ministrer* ja s'utilitza de manera sistemàtica en els comptes de la casa de la reina per designar l'ofici del pare i dels dos fills. Després de la mort d'Elionor de Sicília, ocorreguda el 20 d'abril de 1375, tots tres músics mantenen aquesta designació quan serveixen temporalment la infanta Elionor i, més endavant, Maria de Luna, esposa de l'infant Martí.

4.4 *Músics de Constança, infanta d'Aragó i reina de Sicília*

Constança d'Aragó (1343-63) és la filla primogènita de Pere el Cerimoniós i Maria de Navarra, la primera esposa del rei. Gràcies als registres comptables del rei i a la documentació conservada de la reina Maria, és possible saber que tant Constança com la seva germana Joana (1344-88) van tenir joglars al seu servei quan eren petites: Pere de Vescomte (*fl.* 1345-46), designat únicament *joglar*,¹⁹⁶ i Baldo de Florència (*fl.* 1350-61),¹⁹⁷ especialitzat en instruments de corda i identificat amb el genèric *joglar* però també amb termes d'especialitat com "juglar de sturments de ploma", en un registre d'albarà de quitació d'octubre de 1350,¹⁹⁸ i "juglar d'esturmens", en el registre d'albarà del rei pel salari de novembre de 1350 a juliol de 1353 al servei de les infantes.¹⁹⁹

No s'han pogut localitzar més notícies de joglars al seu servei fins que la infanta Constança no es trasllada a Sicília l'any 1361 per casar-se amb el rei Frederic III de Sicília (1341-77), germà d'Elionor de Sicília. La conservació del llibre d'enrolament de les galeres que van dur Constança de Barcelona a Catània, d'una banda,²⁰⁰ i d'un llibre ordinari de la seva tresoreria (1360-63), de l'altra,²⁰¹ permeten saber quins músics l'acompanyen des de la cort d'Aragó i quins la serveixen a la nova casa.²⁰²

Joan de París, Estefani de Tramfort i Nicolas de Rougemont són els tres músics d'instruments aeròfons del rei que passen al servei de Constança quan es trasllada a Sicília. Significativament, tots tres mantenen la designació de *ministrer* en els registres comptables de la reina de Sicília. En canvi, els altres músics que es documenten al seu servei són identificats únicament amb el terme *joglar*: Baldo de Florència, Andria d'Anastasia i Bartomeu de Malta. El primer, que ja havia servit la infanta a la cort d'Aragó i que l'acompanya al viatge a Sicília, és un músic especialitzat en instruments de corda, però entre 1360 i 1362 només és identificat com a "Baldo, juglar". Els altres dos, d'origen segurament sicilià i d'especialitat incerta, són documentats a sou de Constança des de novembre de 1360 fins a finals d'octubre de 1361, només amb la designació de *joglar*.

Així, doncs, la tresoreria de Constança segueix el mateix model terminològic implantat a la casa del rei Pere el Cerimoniós entorn de 1360, segons el qual els músics d'instruments aeròfons són designats amb el terme *ministrer*. En canvi, el músic especialitzat en instruments de corda manté la

195. ACA, RP, MR, reg. 499, f. 52v: Corpus MiMus, doc. VI/2.467.

196. MiMus DB, Pere de Vescomte (artista 779).

197. MiMus DB, Baldo de Florència (artista 489).

198. ACA, RP, MR, reg. 826, f. 26v: MiMus DB, doc. 1045; cit. Gómez Muntané 1979: 50; Descalzo 1990: 94-95.

199. ACA, RP, MR, reg. 827, f. 66v: MiMus DB, doc. 1295; cit. Gómez Muntané 1979: 50; Descalzo 1990: 94-95.

200. ACA, Cancelleria, reg. 2297. Les referències als músics esmentats en aquest registre han estat estudiades per Simone Sari (2024).

201. ACA, RP, MR, reg. 479. Atès que aquest registre es conserva al costat dels llibres de tresoreria d'Elionor de Sicília, alguns autors han considerat que pertanyia a la reina d'Aragó (Gómez Muntané 1979: 31). Totes les referències a joglars han estat editades al Corpus MiMus.

202. Per als joglars al servei de Constança d'Aragó, vegeu Vela (en premsa).

designació de *joglar*. Com en el cas de la tresoreria de la reina Elionor, els joglars d'origen sicilià també són anomenats *joglar*.

4.5 *Músics de Joan, infant i rei d'Aragó*

Els músics al servei de Joan (1350-96), fill primogènit d'Elionor de Sicília i Pere el Cerimoniós, nascut el 27 de desembre de 1350, i rei d'Aragó entre 1387 i 1396, han estat estudiats amb força atenció per Maricarmen Gómez Muntané (1979: 31-43, 51-55), que n'ha ofert una visió panoràmica a partir de l'examen de la documentació d'arxiu. Com a addició al seu important treball, en aquest apartat es completen algunes dades a partir de l'estudi de documents inèdits, i l'anàlisi se centra fonamentalment en l'ús dels termes *joglar* i *ministrer* per identificar l'ofici dels diversos músics.

Malgrat que entre 1357 i 1361 hi ha un buit documental en els registres comptables de la seva casa, es poden documentar, com a mínim, un o dos músics regulars al seu servei des que va néixer fins a 1363:

- Pellino da Catapano, procedent de la casa d'Elionor de Sicília, és identificat com a *joglar de llaüt* quan és al servei de l'infant, del 25 de juny de 1351 al 4 d'abril de 1352.²⁰³
- Francesc de Montalbà, procedent de la casa del rei Pere, és identificat com a *joglar de llaüt* quan és al servei de l'infant, del 29 maig al 31 d'agost de 1352.²⁰⁴
- Pere Seguer, *joglar de cornamusa* al servei de l'infant entre 1352 i 1355.²⁰⁵
- Joan de Mascó, *joglar de cornamusa* al servei de l'infant entre 1352 i 1363.²⁰⁶

Els primers músics que serveixen l'infant quan encara és un nadó són instrumentistes de corda que provenen de les cases de la reina i del rei, respectivament. Per primera vegada, són identificats amb una designació d'especialitat instrumental: *joglar de llaüt*. A més, entre 1352 i 1354 es documenten altres músics de corda que només serveixen puntualment l'infant: Jucef Axivil, que toca la viola durant un viatge (1352, agost);²⁰⁷ Bernat Bardines, *joglar de llaüt* (1352, novembre);²⁰⁸ Jaume Salandí, pellisser de Girona i *joglar de llaüt* (1353-54).²⁰⁹

El 16 d'abril de 1352 Joan de Mascó i Pere Seguer s'incorporen a la casa de l'infant. Des del primer pagament, tots dos músics són identificats sistemàticament amb l'especialitat *joglar de cornamusa* en els llibres de comptes de l'infant.²¹⁰ La seva incorporació i el seu salari (3 sous barcelonesos diaris per a Joan de Mascó i 2 sous per a Pere Seguer) van ser establerts pel rei

203. MiMus DB, Pellino da Catapano (artista 480).

204. MiMus DB, Francesc de Montalbà (artista 505). Només s'ha localitzat un registre de pagament d'octubre de 1352 corresponent a la quitació del 29 de maig al 31 d'agost (ACA, RP, MR, reg. 566, f. 46v: Corpus MiMus, doc. VI/3.8); posteriorment no apareix més en els registres de la cort.

205. MiMus DB, Pere Seguer (artista 502).

206. MiMus DB, Joan de Mascó (artista 501).

207. ACA, RP, MR, reg. 566, f. 39v: Corpus MiMus, doc. VI/3.7; cit. Roca 1929: 12-13; Anglès 1975d: 1307; ed. Gómez Muntané 1979: doc. 154; Romano 1988: doc. 1.

208. ACA, RP, MR, reg. 566, f. 54rv: Corpus MiMus, doc. VI/3.12; cit. Roca 1929: 14; ed. Gómez Muntané 1979: doc. 155.

209. Rep un pagament el maig de 1353 (ACA, RP, MR, reg. 566, f. 72v-73r: Corpus MiMus, doc. VI/3.17; cit. Roca 1929: 14; ed. Gómez Muntané 1979: doc. 156) i un altre el maig de 1354 (ACA, RP, MR, reg. 567, f. 71r: Corpus MiMus, doc. VI/3.29; cit. Roca 1929: 18; ed. Gómez Muntané 1979: doc. 157).

210. ACA, RP, MR, reg. 566, f. 33v: Corpus MiMus, doc. VI/3.5 i doc. VI/3.6; cit. Gómez Muntané 1979: 32.

Pere, el qual el 27 de març de 1352 manava a l'escrivà de ració de l'infant que inscrivís aquests dos músics a la llista del personal de la casa del seu fill Joan. En aquesta carta el rei els identifica amb el terme *ministrer*: “Cum nos noviter ad quorundam familiarium nostrorum instancia fideles nostros Iohannem [*espai en blanc*] et eius socium vel famulum presentis latorem, in ministrerios et domesticos ducis iamdicti duxerimus recipiendos”.²¹¹ També són anomenats *ministrers* en una altra carta que el rei adreça el 19 d'octubre de 1352 al dispenser de l'infant per reclamar que pagui els diners que es deuen als dos músics: “dicimus et mandamus quatenus illud quod magistro Iohanni de Masco et Petro Saguer, ministreriis dicti infantis, per curiam infantis ipsius vobis debere constiterit, eisdem exsolvatis, cum non possent aliter eum sequi”.²¹²

La reina Elionor es refereix a aquests dos músics amb el terme *joglar* en un pagament del gener de 1354.²¹³ En altres pagaments posteriors de la reina, Joan de Mascó és esmentat al costat d'altres músics també amb el terme *joglar*,²¹⁴ però en un pagament del maig de 1356 per la decoració d'una xeremia d'argent, és designat amb el terme *ministrer*:

Item, doné a maestre Johan de Machú, ministrer de casa del senyor duch, ab albarà de scrivà de ració scrit en Perpinyà XVIII dies del present mes de maig, los quals la senyora reyna graciosament li manà donar a ops de guarnir una salamia d'argent, *C solidos barchinonenses*.²¹⁵

En els llibres de comptes del rei Pere, Joan de Mascó és esmentat juntament amb altres músics d'instruments aeròfons del rei en el registre de pagament d'una bestreta del febrer de 1360, en el qual són anomenats *joglar*s.²¹⁶ En canvi, torna a ser identificat amb el terme *ministrer* en el registre de pagament d'una bestreta de l'agost de 1361,²¹⁷ i en un pagament de gràcia d'octubre de 1362.²¹⁸

No és fins a finals de 1367 que es tornen a documentar músics al servei de l'infant Joan. El 28 de novembre de 1367, des de Castelló de Borriana, l'infant escriu al seu dispenser, Pere Blan, per demanar-li que li envii immediatament Joan de París, el seu company –no identificat– i el trompeta Pere Gavet (Gómez Muntané 1979: 32). En aquesta carta s'utilitza el genèric *joglar* per designar l'ofici de tots tres:

Com, per rahó de la discràsia que havem haüda, hajam desig de haver ab nós juglars, en spacial Johan de París et son companyó, et Gavet, qui són o deuen ésser en Barchelona, per ço volem e us manam qu'èls vós façats venir encontinent que aquesta letra haurets reebuda, et que·ls quitets de I mes per venir a nós, dient·los que nós los farem quitar sens falla d'una terça enans que·l mes sia passat.²¹⁹

Com observa Gómez Muntané (1979: 33), el març de 1368 el trompeta Gavet va ser substituït per Bendicho Sánchez, àlies Benditxo de Xipre (*fl.* 1368-99), identificat sistemàticament com a

211. ACA, Cancelleria, reg. 1135, f. 48v: MiMus DB, doc. 1188.

212. ACA, Cancelleria, reg. 1142, f. 141r: MiMus DB, doc. 1224.

213. ACA, RP, MR, reg. 464, f. 42v: Corpus MiMus, doc. VI/2.32; cit. Descalzo 1990: 110.

214. En un pagament de gener de 1358 “a maestre Johan de Machó e Abril del Regne, juglars de casa del senyor duch” (ACA, RP, MR, reg. 473, f. 43r: Corpus MiMus, doc. VI/2.143; cit. Roca 1929: 25); i en un altre pagament de gener de 1360 “a maestre Johan de Machó e a-n Nicholau de Regemont, jutglàs de casa del senyor duch” (ACA, RP, MR, reg. 475, f. 43r: Corpus MiMus, doc. VI/2.165; cit. Descalzo 1990: 108-9).

215. ACA, RP, MR, reg. 469, f. 79v: Corpus MiMus, doc. VI/2.100.

216. ACA, RP, MR, reg. 341, f. 94r: Corpus MiMus, doc. VI/1.850. Vegeu la taula 2 de l'apèndix.

217. ACA, RP, MR, reg. 343, f. 80r: Corpus MiMus, VI/1.911.

218. ACA, RP, MR, reg. 345, f. 121r: Corpus MiMus, VI/1.950.

219. ACA, Cancelleria, reg. 1734, f. 122v-123r: Corpus MiMus, doc. VI/3.61; cit. Roca 1929, p. 335; ed. Gómez Muntané 1979, doc. 7.

trompeta al llarg de la seva trajectòria al servei de Joan.²²⁰ En canvi, Joan de París sí que va ser adscrit a la casa de l'infant i el va servir fins al 1372, quan va reincorporar-se a la casa del rei Pere. En la documentació de l'infant, és registrat sistemàticament amb el terme *ministrer* i és distingit amb el tractament de *mestre*, una designació que manté quan passa al servei del rei.²²¹ Mentre és al servei de l'infant Joan, només és anomenat *joglar* en dues ocasions. En primer lloc, en les dues cartes que l'any 1369 l'infant adreça, en llatí, als seus oficials al comtat de Rosselló per la qüestió de la venda del violari de Joan de París, en les quals és identificat com a "mimus noster".²²² En segon lloc, torna a ser anomenat "juglar de cornamusa" en el registre de l'últim pagament de quitació que rep al servei de l'infant, el juliol de 1372.²²³

D'altra banda, s'ha conservat una carta de nomenament de Bonafós Abenmayor com a familiar, domèstic i joglar de la casa de l'infant, escrita el 14 de febrer de 1369 a Calataiud, tot i que aquest artista no apareix registrat en els llibres de comptes de la casa. En aquest document s'utilitza la forma "ioculatorem seu mimum" per designar l'ofici:

Nos infans Iohannes, et cetera, volentes te Bonafos Avenmayor, iudeum civitatis Cesarauguste, et personam tuam, tanquam benemeritam, nostre familiaritatis titulo insignire, te in familiarem et domesticum, ac ioculatorem seu mimum nostrum recipimus, et aliorum familiarum et domesticorum nostrorum consorcio agregamus, concedentes tibi, ut illis, de cetero honoribus et favoribus gaudeas quibus alii familiares et domestici seu ioculatores nostri potiri et perfrui dinoscuntur.²²⁴

El músics que s'incorporen a partir de 1370 al servei de l'infant Joan ja són designats sistemàticament amb el terme *ministrer*, tant si són músics d'instruments aeròfons com de corda. Els primers que es documenten són Thomas de Chaumon, Jacomé de Bar i Tibaut de Varennes, especialitzats en instruments aeròfons com la cornamusa i la xeremia, i Llop, tabaler. Tots quatre formaven una cobla (Gómez Muntané 1979: 33), participaven de manera recurrent a les escoles de música de França, i eren designats amb el terme *ministrer* o, en alguns documents, amb la fórmula sinonímica "mimmi seu ministrerii", com en un salconduit emès el 13 de gener de 1372 perquè es puguin traslladar a França, en el qual Llop és identificat específicament com a *tabaler*: "fideles mimmi seu ministrerii Tomasinus de Xaumont, Tibaldus de Barrenes, Iacobinus de Bar et Luppus, tibalerius, ad partes Ffrancie et aliarum terrarum dirigant gressus suos".²²⁵

A finals de la dècada de 1370 es comencen a documentar fórmules de designació d'especialitat formades pel substantiu *ministrer* i l'instrument com a complement nominal. El primer cas que es documenta és el de *ministrer d'arpa*, que s'usa en una carta de nomenament de Jean Auber com a familiar i ministrer de la casa de l'infant, escrita el 7 de gener de 1378:

220. MiMus DB, Bendicho Sánchez (artista 71).

221. El desembre de 1375 canvia de categoria professional i és nomenat herald del rei Pere (ACA, Cancelleria, reg. 928, f. 34r: Corpus MiMus, doc. 1277bis).

222. En la primera carta, del 23 de març, l'infant mana que anul·lin la cessió del violari (ACA, Cancelleria, reg. 1710, f. 115v-116r: Corpus MiMus, doc. VI/3.87). En la segona, del 17 de maig, anul·la el manament anterior (ACA, Cancelleria, reg. 1710, f. 132v: Corpus MiMus, VI/3.88).

223. ACA, RP, MR, reg. 584, f. 86v: Corpus MiMus, doc. VI/3.158.

224. ACA, Cancelleria, reg. 1677, f. 184r: Corpus MiMus, doc. VI/3.85; ed. Schadek 1975: doc. 5; Romano 1988: doc. 4; reg. Blasco 1988: doc. 3; Schadek 1988: 127.

225. ACA, Cancelleria, reg. 1735, f. 67v-68r: Corpus MiMus, doc. VI/3.145; cit. Roca 1929: 338; Anglès 1970: 223; Gómez Muntané 1979: 33.

Nos infans Iohannes, et cetera, erga vos Iohannem Ausberii, ministrerium d'arpa, tanquam sufficientem et benemeritum, volentes nos gerere graciouse, tenore presentis vos in ministrerium et familiarem nostrum recipimus, et aliorum ministreriorum et familiarium nostrorum consortis agregamus.²²⁶

Generalment aquest músic és identificat amb el sobrenom Joaní de l'Arpa i la designació genèrica de *ministrer*, però en diversos documents rep aquesta designació d'especialitat formada pel terme *ministrer* i el nom de l'instrument, que també s'utilitza en registres comptables del rei Pere: "Johan Asber, ministrer d'arpa" (1379, març).²²⁷ A partir d'aquest moment altres músics de l'infant comencen a ser designats amb aquest mateix sistema en els registres de la casa: "Thomàs, ministrer de la arpa";²²⁸ "Johaní, ministrer de la rota" (1379, desembre);²²⁹ "Martí, ministrer de cornamusa" (1380, maig, 15).²³⁰ Aquest sistema es documenta també quan Joan ja és rei, tot i que preferentment s'utilitza el terme genèric *ministrer* per designar l'ofici i, en alguns casos, s'identifiquen els músics amb un sobrenom que conté l'instrument que toquen, com es pot observar –a tall d'exemple– en aquest registre de pagament de desembre de 1389: "a Jaquet de Troys e Gauter de la Rota e a Conxes de la Viola, ministrers de casa del senyor rey".²³¹

El terme *joglar* té un ús molt limitat en els registres de Joan després de 1370. En algunes ocasions, s'usa per designar joglars de fora de la cort que reben pagaments ocasionals, com en un registre de gener de 1372 "a-n Miquel Duran, juglar de Gerona",²³² o en un registre de l'agost de 1389 a diversos joglars musulmans de Xàtiva que el rei vol que vagin a la cort.²³³ Només s'aplica de manera sistemàtica per designar una joglaressa de la casa, Caterina, documentada entre 1388 i 1394 al servei de Joan.

4.6 Músics d'altres cases a partir de 1370

Pel que fa a Martí (1356-1410), segon fill de Pere el Cerimoniós i Elionor de Sicília, es conserva documentació de la seva casa a partir de 1372, el mateix any en què va contraure matrimoni amb Maria de Luna. En els registres documentals de Martí i Maria, el terme *ministrer* s'aplica de manera sistemàtica per designar tots els músics, siguin de la casa, d'altres cases de la mateixa cort, o de fora de la cort, llevat dels trompetes i instrumentistes heràldics. Com en el cas de Joan, a partir de 1380 aquest terme també s'utilitza amb complements nominals que identifiquen un instrument o una tipologia d'instruments.

De manera excepcional, en un registre d'acceptació de comptes de l'infant Martí del 25 de febrer de 1377 s'utilitza la fórmula sinonímica *ioculator sive ministrerius* per designar l'ofici d'uns músics de la casa que es dirigeixen a les escoles de música de Montpeller: "tradidit et exsolvit Girardino de Loria et Tibaudo, ioculatoribus nostris sive ministreriis, in succursum expensarum per eos fiendarum eundo ad scholas apud Montempessullanum, centum florenos auri de Aragonia".²³⁴ Més endavant, en un pagament de gràcia fet el gener de 1397 per la reina Maria de Luna, es retroba la

226. ACA, Cancelleria, reg. 1684, f. 91r: Corpus MiMus, doc. VI/3.344; cit. Schadek 1975: 360; Schadek 1988: 310.

227. ACA, RP, MR, reg. 370, f. 99v: Corpus MiMus, doc. VI/1.1317bis; cit. Descalzo 1990: 102-3.

228. ACA, RP, MR, reg. 595, f. 112r: Corpus MiMus, doc. VI/3.425.

229. ACA, RP, MR, reg. 596, f. 112r: Corpus MiMus, doc. VI/3.558.

230. ACA, Cancelleria, reg. 1656, f. 139r: Corpus MiMus, doc. VI/3.593; ed. Gómez Muntané 1979: doc. 74.

231. ACA, RP, MR, reg. 388, f. 66v: Corpus MiMus, doc. VII.229; reg. Trenchs-Baiges 2000-2002: doc. 203.

232. ACA, RP, MR, reg. 584, f. 51v: Corpus MiMus, doc. VI/3.149.

233. ACA, RP, MR, reg. 387, f. 84r: Corpus MiMus, doc. VII.203.

234. ACA, Cancelleria, reg. 2100, f. 130v: Corpus MiMus, doc. VI/4.17; reg. Baiges 2009: doc. 347.

designació *joglar de viola* per identificar l'ofici d'un músic d'origen sicilià: "a Nichola, sicilià, joglar de viola".²³⁵

Llevat d'aquests casos, la designació d'ofici *joglar* només es localitza en dos contextos. En primer lloc, per referir-se a instrumentistes que s'encarreguen de fer les crides reials, com consta en un registre del 21 de març de 1397 per un manament de la reina Maria de Luna: "a-n Pere Oliver, corredor públich de la ciutat de Barchelona e cridador de les crides reals, los quals li són deguts per salari seu et d'alguns trompetes, taballers et altres juglars per diverses crides les quals de ordinació et manament de la dita senyora ha fetes en la dita ciutat".²³⁶ En segon lloc, el terme *joglar* s'usa per referir-se a joglars musulmans, com consta en un document de concessió de terres a Xelsa el 6 d'octubre de 1373,²³⁷ o en una carta enviada el 25 de gener de 1405 al batlle de Xàtiva en què el rei Martí li demana que li enviï "los juglars et juglareses moros d'aquexa ciutat".²³⁸

Per últim, cal tenir en compte el cas de Sibil·la de Fortià (c. 1350-1406), quarta esposa del rei Pere el Cerimoniós, que va ser reina d'Aragó entre 1377 i 1387. En els seus registres documentals ja s'observa un ús generalitzat del terme *ministrer* per referir-se als seus propis músics, als músics del rei que també són designats amb aquest terme, als músics dels infants i als músics de fora de la cort. El terme *joglar* només s'utilitza en registres de pagaments fets el febrer de 1381 amb motiu de la coronació de la reina: d'una banda, per referir-se a Pascual Ferrández de Mora, Catalina i el seu fill, "juglars del senyor rei";²³⁹ de l'altra, per identificar una de les tipologies de músics i professionals de l'entreteniment de Saragossa que participen a les festes de coronació: "doné als ministrers, trompetes e juglars davall escrits de la ciutat de Saragoça".²⁴⁰ Tot i que no és possible fer una relació entre aquestes designacions d'oficis i els noms de les persones enumerades al document, és evident que s'estableix una distinció entre els trompetes i altres músics, i entre aquests i uns altres que són designats *joglars*, probablement els musulmans esmentats al document.

5 Conclusions

L'anàlisi detallada de la documentació de les diverses cases de la cort d'Aragó entre 1340 i 1380 ha permès revisar el procés d'introducció del terme *ministrer* en aquesta cort i localitzar amb precisió en quins contextos es comença a emprar, a quins artistes s'aplica en primera instància, com es produeix la generalització del terme i quines distincions s'estableixen amb l'ús del substantiu *joglar* al llarg d'aquest procés.

En primer lloc, els testimonis localitzats del terme *ministrer* per identificar artistes de fora de la cort abans de 1360 permet confirmar les observacions de Gómez Muntané (1979: 26; 2001: 219-20; 2009: 238-39) sobre la provenença dels artistes i la seva adscripció al servei d'alguna casa noble: tots, excepte un, provenen de cases franceses (algunes d'àrea occitana) i de cases flamenques

235. ACA, RP, MR, reg. 905, f. 87r: Corpus MiMus, doc. VIII.5.

236. ACA, RP, MR, reg. 905, f. 69r: Corpus MiMus, doc. VIII.13.

237. ACA, Cancelleria, reg. 2063, f. 138r: Corpus MiMus, doc. VI/4.4.

238. ACA, Cancelleria, reg. 2247, f. 96r: Corpus MiMus, doc. VIII.329; cit. Girona i Llagostera 1913-14: 568.

239. ACA, RP, MR, reg. 510, f. 68v: Corpus MiMus, doc. VI/5.48; cit. Descalzo 1990: 93; Descalzo 1990-91: 411, n. 30.

240. ACA, RP, MR, reg. 510, f. 70r: Corpus MiMus, doc. VI/5.54; cit. Descalzo 1990-91: 411, n. 30.

o alemanyes. Malauradament, no és clar quina especialitat tenen. En canvi, el primer pagament documentat a Pèire de Rius (1361, setembre) com a *ministrer* del comte de Foix posa de manifest que el terme ja s'aplica ben aviat per designar igualment els músics i poetes, encara que coetàniament també són identificats amb altres formes de designació composta, com *joglar de boca* o *joglar de llengua*.

En segon lloc, encara pel que fa a les dècades de 1340 i 1350, és la documentació relativa als artistes de la casa del rei la que ofereix dades més clares sobre la tipologia de músics a la qual es comença a aplicar el terme *ministrer*. Si bé és cert que els primers testimonis del terme s'apliquen a artistes estrangers vinculats a nobles francesos i occitans (1341), poc després ja s'usa per identificar un antic joglar del rei de Mallorca, Somsaina, que és nomenat domèstic del rei (1345), però també un dels músics d'instruments aeròfons de la casa habitualment identificats amb la designació *joglar de cornamusa*: Guillem Veguer, que entre 1344 i 1354 participa més d'una vegada a les escoles de música de França i Alemanya.

En tercer lloc, queda clar que el nou terme es comença a aplicar exclusivament per designar els músics d'instruments aeròfons del rei, mentre que altres tipus de músics continuen sent identificats amb el genèric *joglar* o la designació d'especialitat, independentment del seu origen (anglès, alemany, sicilià, castellà o català). Entre 1350 i 1360 el terme *ministrer* es comença a usar per designar, ocasionalment, Guillem Veguer i els altres dos músics d'instruments aeròfons que s'incorporen a la casa del rei al voltant de 1350, tots d'origen segurament francès: Joan de París i Jaquet Tricot. Tot i que són identificats generalment amb la designació de *joglar de cornamusa*, queda clar que també toquen altres instruments aeròfons, d'una banda, i que participen a les escoles de música, de l'altra. A més de tenir el salari més elevat, reben diverses concessions del rei i pagaments ocasionals de la reina Elionor de Sicília, de manera que es pot considerar que tenien una categoria més alta que els instrumentistes heràldics o altres músics i professionals de l'entreteniment. D'altra banda, l'ús del terme *ministrer* en documents que han de circular fora de la cort, especialment a França, posa de manifest la voluntat de començar-los a designar amb el mateix terme que s'aplica als músics dels territoris francesos, flamencs i germànics.

Aquest interès per assimilar la forma de designació vigent al nord d'Europa és evident amb l'arribada de tres músics nous, segurament d'origen francès, entre 1355 i 1360: Jean Le Clerc, Estefaní de Tramfort i Nicolas de Rougemont. Entre 1355 i 1360, en els registres comptables del personal del rei es produeixen vacil·lacions pel que fa a l'ús dels termes *joglar* i *ministrer* per referir-se a la mateixa tipologia i categoria de músics d'instruments aeròfons, fins que a partir de 1360 ja s'acaba imposant el nou terme. El canvi de designació queda assentat a la casa del rei, on durant un bon període –coincidint amb anys d'enfrontament amb Castella– només es documenta Jaquet Tricot com a músic d'instruments aeròfons, però també a la casa de la filla primogènita del rei, la infanta Constança, quan alguns dels músics es traslladen al seu servei i l'acompanyen a Sicília.

En quart lloc, en els registres de la reina Elionor de Sicília el terme *ministrer* no s'aplica fins al 1371 per designar els músics d'instruments alts de la casa, tots d'origen sicilià, que s'identifiquen sistemàticament amb el genèric *joglar*. Aparentment, la casa de la reina no incorpora els mateixos sistemes de designació dels músics establerts a la casa del rei, i segurament també té un estil musical diferenciat. Malgrat això, la reina rebia tant músics del rei com altres artistes visitants i, des de mitjans de la dècada de 1350, en els seus registres s'utilitza el terme *ministrer* per designar músics del rei i d'altres cases, però no de manera sistemàtica. D'altra banda, pel que fa a la casa de l'infant, no és fins a finals de 1367, coincidint amb l'entrada de Joan de París al seu servei, que el terme *ministrer* comença a ser utilitzat en els llibres de comptes per designar els músics d'instruments alts de la casa de l'infant, ja que anteriorment s'usava la designació *joglar de cornamusa*.

Aquestes dades, juntament amb l'ús cada vegada més recurrent –però no pas sistemàtic– del terme *ministrer* per identificar artistes visitants de diverses procedències i especialitats (instruments aeròfons, instruments de corda o poetes) que es localitzen entre 1360 i 1370 tant en registres del rei com de la reina o l'infant Joan, es poden considerar un indicatiu de la progressiva generalització del terme. Ara bé, és important remarcar que hi ha distincions entre les diferents cases pel que fa als sistemes de designació d'ofici i a la introducció del nou terme per designar el personal de cada casa. Primer s'introdueix per designar els músics d'instruments aeròfons de la casa del rei (1360), després els de la casa de la infanta Constança (1360-61), posteriorment els de la casa de l'infant Joan (1367) i, per últim, els de la casa de la reina Elionor (1371).

En cinquè lloc, cal tenir en compte que, en diversos documents d'aquest període inicial, el terme *ministrer* es presenta com a sinònim dels substantius *joglar*, *ioculator* i *mimus* per referir-se a músics d'instruments alts. Tots tres s'usen amb un valor genèric, que es distingeix respecte del terme d'especialitat *joglar de cornamusa*. En aquest sentit, convé subratllar que, a diferència del substantiu *joglar*, que forma designacions d'especialitat amb complements nominals, el nou terme encara no s'acompanya de complements que indiquin l'especialitat instrumental. Segurament, pel fet d'aplicar-se només a una tipologia de músics de la casa, no era necessari afegir especificacions. En canvi, ja s'ha indicat que en el cas dels artistes visitants es poden localitzar alguns casos que assenyalen que el terme *ministrer* no identifica únicament els músics d'instruments aeròfons, sinó que també pot fer referència a músics d'instruments de corda o poetes.

En sisè lloc, a partir de 1370 la generalització del nou terme per designar els músics instrumentistes és evident en totes les cases, malgrat que encara no s'aplica de manera sistemàtica. A la casa del rei, però, hi ha tres casos que posen de manifest un interès explícit per mantenir la forma de designació d'ofici aplicada al llarg de la trajectòria dels artistes en qüestió fins més enllà de 1380: Catalina, designada sempre *joglaressa*; Pascual Ferrández de Mora, designat sempre *joglar*; i Nicola de Messina, designat sempre *joglar* i *joglar de viola*. Les dades comptables indiquen que tenen una categoria inferior respecte d'altres músics de la casa, i l'ús regular i invariable dels respectius noms d'ofici, que els distingeix també respecte dels altres músics, suggereix que poden tenir especialitats i repertoris diferents.

Finalment, a partir de 1380, el terme *ministrer* ja s'aplica de manera sistemàtica per referir-se als músics d'instruments alts i baixos i als poetes, tant al servei de la cort com de fora. A més, es comencen a documentar noves formes de designació d'especialitat creades a partir d'aquest substantiu i un complement nominal, és a dir, seguint el mateix patró que l'anterior sistema de designació d'especialitat amb el terme *joglar*. Aquesta creació de noves formes compostes, juntament amb l'adaptació de la forma femenina del substantiu, posa de manifest la plena integració lèxica del terme *ministrer* a la cort d'Aragó. A partir d'aquest moment i fins al canvi de dinastia, aquest substantiu designa de manera genèrica els músics de la cort, com mostren clarament els documents del regnat de Joan I (1387-96) i de Martí I (1396-1410).

En resum, les dades analitzades permeten veure que la introducció del terme *ministrer* a la cort d'Aragó és progressiva i que fins a 1370 no es generalitza al conjunt de les cases, però també assenyalen clarament que el nou terme no s'aplica de manera unívoca a tots els professionals de l'entreteniment. D'una banda, inicialment només s'aplica a un tipus de músics instrumentistes que, a més de provenir de França i del nord d'Europa, estan especialitzats en instruments aeròfons i participen amb certa freqüència en les escoles de música en les quals es podien conèixer nous repertoris de l'*ars nova*. D'altra banda, com va observar Gómez Muntané (1979: 26; 2001: 219-20; 2009: 238-39), una vegada es generalitza l'ús del nou terme, els pocs artistes identificats amb el substantiu *joglar* a partir de 1380 són algunes dones, els joglars musulmans no vinculats a la cort i els músics heràldics de la ciutat. Però també hi ha altres casos en què no s'aplica ni el terme *joglar*

ni el terme *ministrer*: d'una banda, el trompeta, els trompadors i el tabaler que exerceixen funcions heràldiques continuen sent designats amb el terme d'especialitat; i, de l'altra, els professionals dels jocs de mans són anomenats *tragitadors* o *mestre de lleugeries*.

Les dades analitzades posen de manifest que la idea tradicional que el terme *ministrer* designaria els músics que són al servei d'un noble o d'una cort, estrictament condicionada per les aportacions de Faral (1910), ha de ser revisada. És cert que la majoria de músics que provenen d'altres regnes estan vinculats a una cort, però justament això no determina el fet que siguin identificats amb el terme *joglar* o *ministrer*: entre 1340 i 1360 encara s'usa preferentment el primer, independentment de l'adscripció a una casa, mentre que a partir de 1360 es comença a generalitzar el segon. Així mateix, les dades sobre els artistes de les diferents cases del rei, les reines i els infants d'Aragó, permeten observar amb prou claredat que el terme *ministrer* no s'associa a la idea de músic vinculat a una cort, sinó més aviat al concepte de músic instruït en nous estils musicals, especialment l'*ars nova*. En aquest sentit, és molt significatiu el fet que els instrumentistes heràldics mantinguin sempre la mateixa identificació que recullen les *Ordinacions*, malgrat la pertinença a la casa i el caràcter oficial i solemne de les seves funcions a la cort.

Així, doncs, tot sembla indicar que la introducció del terme *ministrer* a la cort d'Aragó podria estar condicionada, efectivament, per l'assimilació dels nous estils musicals conreats a França i al nord d'Europa. No és només la presència de músics d'aquestes regions a la cort la que ho avala, sinó sobretot la incorporació a la casa del rei i dels infants de músics d'aquestes àrees, com també els viatges més o menys periòdics que fan cap a aquestes regions per assistir a les escoles de música. No es pot oblidar que, a més de comptar amb músics instrumentistes a la cort, les capelles del rei Pere, de la reina Elionor i, més endavant, de l'infant Joan són pioneres a introduir cantors procedents d'Avinyó i d'altres regions franceses i flamenques que coneixien les noves tendències de l'*ars nova*. En aquest sentit, és prou evident que tant la introducció del terme *ministrer* per designar els músics instrumentistes com la introducció del terme *xantre* per designar els cantors, s'ha de posar en relació amb aquest interès del rei Pere el Cerimoniós i del seu fill Joan per assimilar els models culturals i musicals de les grans corts franceses.

6 Obres citades

- Alberni, Anna. 2018. 'Ioculator seu Mimus: Performing Music and Poetry in Medieval Iberia', *Journal of Transcultural Medieval Studies*, 18.2: 435-441 <<https://doi.org/10.1515/jtms-2018-0037>>
- Alberni, Anna. 2021a. 'Mélusine à la cour d'Aragon: Jean d'Arras, 1380-1381', in *En Français Hors de France: Textes, livres, collections du Moyen Âge*, ed. by Sylvie Lefèvre and Fabio Zinelli (Strasbourg: Éditions de Linguistique et Philologie), pp. 219-241
- Alberni, Anna. 2021b. 'Plazens Plasers and Other Fourteenth-Century Catalan Refrain Songs', in *Polyphonic Voices: Poetic and Musical Dialogues in the European Ars Nova*, ed. by Anna Alberni, Antonio Calvia and Maria Sofia Lannutti (Firenze: SISMEL; Edizioni del Galluzzo), pp. 45-86 <<https://tinyurl.com/bdcmu2ha>>
- Anglès, Higiní. 1935. *La música a Catalunya fins al segle XIII* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Biblioteca de Catalunya) <<https://tinyurl.com/3pf98fn7>>
- Anglès, Higiní. 1970. *Historia de la música medieval en Navarra* (Pamplona: Diputación Foral de Navarra; Institución Príncipe de Viana)
- Anglès, Higiní. 1975a. 'Els cantors i organistes franco-flamencs i alemanys a Catalunya els segles XIV-XVI', in his *Scripta musicologica*, ed. by José López-Caló (Roma: Edizioni di Storia e Letteratura), II: 735-751
- Anglès, Higiní. 1975b. 'Cantors und Ministrers in den Diensten der Könige von Katalonien-Aragonien im 14. Jahrhundert', in his *Scripta musicologica*, ed. by José López-Caló (Roma: Edizioni di Storia e Letteratura), II: 857-868
- Anglès, Higiní. 1975c. 'Musikalische Beziehungen zwischen Deutschland und Spanien in der Zeit vom 5. bis 14. Jahrhundert', in his *Scripta musicologica*, ed. by José López-Caló (Roma: Edizioni di Storia e Letteratura), II: 665-686
- Anglès, Higiní. 1975d. 'La Musique juive dans l'Espagne médiévale', in his *Scripta musicologica*, ed. by José López-Caló (Roma: Edizioni di Storia e Letteratura), II: 1299-1319
- Anheim, Étienne. 2000. 'Diffusion et usages de la musique polyphonique mesurée (*ars nova*) dans le monde méridional (France du Midi, nord de l'Espagne et de l'Italie, 1340-1430)', *Cahiers de Fanjeaux*, 35: 287-323 <<https://tinyurl.com/3agx8tjh>>
- Baiges i Jardí, Ignasi J. 2009. *Documents sobre música, músics i instruments musicals a la casa reial Catalano-Aragonesa (segles XIV-XV): el regnat de Pere el Cerimoniós*, unpublished official contest research dissertation, Universitat de Barcelona
- Baldelló, Francisco. 1956. 'La música en la casa de los Reyes de Aragón', *Anuario Musical: Revista de Musicología del CSIC*, II: 37-51
- Bernhard, Bernard. 1842. 'Recherches sur l'histoire de la corporation des ménétriers ou joueurs d'instruments de la ville de Paris', *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 3: 377-404 <<https://doi.org/10.3406/bec.1842.451657>>
- Cabré, Miriam. 2011. *Cerverí de Girona: un trobador al servei de Pere el Gran*, Col·lecció Blaquerna, 7 (Barcelona: Universitat de Barcelona; Palma: Universitat de les Illes Balears)

- Cingolani, Stefano M. 2016. 'Joglar, ministrers i xantres a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV): observacions i perspectives de recerca a propòsit d'un diplomatarí en curs', in *Cobles e lays, danses e bon saber: L'última cançó dels trobadors a Catalunya: llengua, forma i edició*, ed. by Anna Alberni and Simone Ventura (Roma: Viella; Barcelona: Institut de Recerca en Cultures Medievales), pp. 237-268
- Cingolani, Stefano M. 2021. 'Ioculatores, ministrerios, cantores en las *Ordinacions de la Casa i Cort* del rey Pedro el Ceremonioso: espacios y momentos para música y poesía en el microcosmos curial', *Medievalismo: Revista de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, 31: 149-178 <<https://doi.org/10.6018/medievalismo.504931>>
- Clouzot, Martine. 'Roi des ménestrels, ménestrel du roi? Statuts, fonctions et modèles d'une 'autre' royauté aux XIIIe, XIVe et XVe siècles', in *Les 'Autres' Rois: Études sur la royauté comme notion hiérarchique dans la société au bas Moyen Âge et au début de l'époque moderne*, ed. by Torsen Hiltmann (München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag), pp. 24-43 <<https://doi.org/10.1524/9783486989304.24>>
- Descalzo, Andrés. 1988. *La música en la corte de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)*, unpublished doctoral thesis, Universitat de Barcelona
- Descalzo, Andrés. 1989-90. 'Comentarios sobre algunos trovadores al servicio de Pedro IV o de paso por su corte', *Recerca Musicològica*, 9-10: 295-301 <<https://tinyurl.com/5n7u55xe>>
- Descalzo, Andrés. 1990. 'Músicos en la corte de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)', *Revista de Musicología*, 13: 81-122 <<https://doi.org/10.2307/20795350>>
- Descalzo, Andrés, 1990-91. 'La música en la corte de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)', *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 11-12: 401-419 <<https://tinyurl.com/2nxcccn3>>
- DMF: Dictionnaire du Moyen Français (1330-1500)*, Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française (CNRS; Université de Lorraine) <<http://www.atilf.fr/dmf>> [accessed 24-01-2024]
- DOM: Dictionnaire de l'Occitan Médiéval* (München: Institut de Philologie Romane de l'Université de Munich) <<https://dom-en-ligne.de>> [accessed 24-01-2024]
- Faral, Edmond. 1910. *Les Jongleurs en France au Moyen Âge* (Paris: Champion) <<https://tinyurl.com/yc5k8npj>>
- Gautier, Léon. 1865. *Les Épopées françaises: Étude sur les origines et l'histoire de la littérature nationale* (Paris: Victor Palmé) <<https://tinyurl.com/e2kweba2>>
- Gimeno, Francisco M.; Gozalbo, Daniel; Trenchs, Josep (ed.). 2009. *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, *Fonts Històriques Valencianes*, 39 (València: Universitat de València; Acadèmia Valenciana de la Llengua) <<https://go.uv.es/28SohYg>>
- Girona Llagostera, Daniel. 1913-14. 'Itinerari del rei en Martí (1403-1410)', *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1913-14: 515-654 <<https://tinyurl.com/3z4n8ccp>>
- Gómez Muntané, Maricarmen. 1979. *La música en la casa real catalano-aragonesa, 1336-1442*, vol. 1: *Historia y Documentos* (Barcelona: Antoni Bosch Editor)
- Gómez Muntané, Maricarmen. 1990. 'Minstrel Schools in the Late Middle Ages', *Early Music*, 18.2: 212-216 <<https://tinyurl.com/h5thtuj7>>
- Gómez Muntané, Maricarmen. 1998. *La música medieval* (Sant Cugat del Vallès: Els Llibres de la Frontera)

- Gómez Muntané, Maricarmen. 2001. *La música medieval en España* (Kassel: Edition Reichenberger)
- Gómez Muntané, Maricarmen. 2009. *Historia de la música en España e Hispanoamérica*, vol. 1: *De los orígenes hasta c. 1470* (Madrid: Fondo de Cultura Económica)
- González Hurtebise, Eduardo. 1911. *Libros de tesorería de la Casa Real de Aragón*, vol. 1: *Reinado de Jaime II, libros de cuentas de Pedro Boyl, tesorero del monarca desde marzo de 1302 a marzo de 1304* (Barcelona: Luis Benaiges) <<https://tinyurl.com/4tvxege8>>
- Lamaña, José M. 1969. 'Los instrumentos musicales en los últimos tiempos de la dinastía de la casa de Barcelona', *Anuario Musical: Revista de Musicología del CSIC*, 24: 9-120
- López de Meneses, Amada. 1952. 'Documentos culturales de Pedro el Ceremonioso', *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, 5: 669-771
- Ménégaldo, Silvère. 2005. *Le Jongleur dans la littérature narrative des XIIe et XIIIe siècles: Du Personnage au masque* (Paris: Champion)
- Menéndez Pidal, Ramón. 1957. *Poesía juglaresca y orígenes de las literaturas románicas: problemas de historia literaria y cultural* (Madrid: Instituto de Estudios Políticos)
- MiMus DB. 2023-. *MiMus DB: Ministrers i Música a la Corona d'Aragó medieval*, ed. Anna Alberni et alii (Barcelona: Universitat de Barcelona) <<https://mimus.ub.edu/ca/base-de-dades>> [accessed 29-01-2024]
- Morgan, Raleigh. 1954. 'Old French *Jogleor* and Kindred Terms: Studies in Mediaeval Romance Lexicology', *Romance Philology*, 7.4: 279-325 <<https://www.jstor.org/stable/44938599>>
- Navàs, Marina. 2016. 'Poètica i literatura tardotrobadoresca a la cort de l'infant Pere', in *L'infant Pere d'Aragó i d'Anjou: 'molt graciós e savi senyor'*, ed. by Antoni Conejo da Pena (Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant: Ajuntament; Valls: Cossetània), pp. 87-110 <<https://go.uv.es/VquT68q>>
- Riquer, Martí de. 1950. 'La personalidad del trovador Cerverí', *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 23: 91-107 <<https://tinyurl.com/4zam93em>>
- Riquer, Martí de. 1954. 'Le troubadour Peyre de Rius et Gaston Fébus, comte de Foix', *Annales du Midi*, 66.27: 269-276 <<https://doi.org/10.3406/anami.1954.6002>>
- Riquer, Martí de. 1960. 'Guilhem de Cervera, llamado también Cerverí de Girona', *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 28: 257-263 <<https://tinyurl.com/2mz2kmqc>>
- Roca, Josep M. 1929. *Johan I d'Aragó*, Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 11 (Barcelona: Institució Patxot) <<https://tinyurl.com/cbnuyhwr>>
- Romano, David. 1988. 'Mims, joglars i ministrers jueus a la Corona d'Aragó (1352-1400)', *Studia in honorem prof. M. de Riquer* (Barcelona: Quaderns Crema), III: 133-151
- Rubió i Balaguer, Jordi. 1984. *Història de la literatura catalana*, vol. 1 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat), 2nd edn
- Rubió i Lluç, Antoni. 1908-21. *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval*, 2 vols (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans) <<https://tinyurl.com/4dmrhhjz>>
- Sari, Simone. 2024. 'Giullari marinari: gli strumentisti dell'armata navale ai tempi di Pietro III il Cerimonioso', *Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo*, 126: 271-313

- Schadek, Hans. 1975. 'Spielleute als Familiaren am Hof Peters IV. und Johanns I. von Aragon', in *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, Spanische Forschungen der Görresgesellschaft Reihe 1, 28 (Münster: Aschendorff), pp. 350-364
- Schadek, Hans. 1988. 'Die Familiaren der aragonesischen Könige des 14. und des beginnenden 15. Jahrhunderts', in *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, Spanische Forschungen der Görresgesellschaft Reihe 1, 32 (Münster: Aschendorff), pp. 1-147
- Trenchs Ódena, Josep. 2011. *Documents de cancelleria i mestre racional sobre la cultura catalana medieval*, ed. by M. Teresa Ferrer i Mallol, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 88 (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans)
- Trenchs Ódena, Josep; Baiges i Jardí, Ignasi J. 2000-02. 'Documents sobre música, músics i instruments musicals a la casa reial catalano-aragonesa (segles XIV-XV): el regnat de Joan I', *Estudis Castellonencs*, 9: 135-317 <<https://go.uv.es/EGpae4v>>
- Vela Aulesa, Carles. In press. 'El paper dels enllaços matrimonials en la mobilitat de músics: els casos d'Elionor de Sicília, reina d'Aragó, i Constança d'Aragó, reina de Sicília', in *Mobility in the Medieval Occitan-Catalan Area: Culture, Politics, Arts*, ed. by Anna Fernàndez-Clot *et alii*, Publications de l'Association d'Études Occitanes (Turnhout: Brepols)
- Vincke, Johannes. 1959. 'Zu den Anfängen der deutsch-spanischen Kultur und Wirtschaftsbeziehungen', in *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, Spanische Forschungen der Görresgesellschaft Reihe 1, 14 (Münster: Aschendorff), pp. 111-182
- Vinyoles, Teresa. 2002. *Una cercavila nocturna a la Tàrrrega medieval* (Tàrrrega: Arxiu Comarcal de Tàrrrega)
- Wright, L. M. 1967. 'Misconceptions Concerning the Troubadours, Trouvères and Minstrels', *Music and Letters*, 48.1: 35-39 <<https://tinyurl.com/4yctdyub>>
- Wright, L. M. 1991. 'More on the Meanings and Uses of *Jongleur* and *Menestrel*', *Romance Studies*, 17: 7-19 <<https://doi.org/10.1179/ros.1991.9.2.7>>

Apèndix: Pagaments als *joglars de cornamusa* del rei (1354-1360)

L'apèndix inclou tres taules, ordenades per tipologia de llibres comptables de la casa del rei Pere el Cerimoniós, que contenen totes les referències localitzades de pagaments de quitació i vestit dels anomenats *joglars de cornamusa* del rei entre 1354 i 1360. Tots els registres citats corresponen a les sèries Reial Patrimoni, Mestre Racional, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i han estat editats al Corpus MiMus.

1 Llibres d'escrivania de ració del rei

Data	Registre	Foli	Artista	Ofici
1354/1/28	reg. 827	f. 113r	Joan de París	"juglar de cornamusa"
		f. 113r	Jaquet Tricot	
1354/4/30	reg. 827	f. 140r	Jaquet Tricot	"juglar de cornamusa"
		f. 140r	Joan de París	
		f. 140v	Hugoní de la Pellissa	
1355/10/31	reg. 827	f. 171r	Joan de París	"juglar de cornamusa"
1355/11/2	reg. 827	f. 171v	Estefaní de Tramfort	"manestrer"
		f. 171v	Jean Le Clerc	
1356/1/31	reg. 827	f. 240r	Jaquet Tricot	"juglar de cornamusa"
		f. 245r	Joan de París	
1356, febrer	reg. 827	foli solt	Estefaní de Tramfort	–
[1356]	reg. 828	f. 56v-57r ²⁴¹	Jean Le Clerc	–
1356/4/1	reg. 853	f. 12v	Joan de París	"juglar de cornamusa"
		f. 13r	Jaquet Tricot	
1357/1/31	reg. 828	f. 120v-121r ²⁴²	Estefaní de Tramfort	–
1357/4/1	reg. 853	f. 42v	Jaquet Tricot	"juglar de cornamusa"
		f. 43r	Jean Le Clerc	
		f. 43r	Estefaní de Tramfort	
1357/4/30	reg. 828	f. 142r	Estefaní de Tramfort	–
1358/4/1	reg. 853	f. 69v	Joan de París	"ministrer"
1358/5/27	reg. 853	f. 70r	Jaquet Tricot	"menestrer"

241. Segons les notícies de Descalzo (1988: 113, 224), es tracta d'un pagament a Jean Le Clerc, en què s'assenyala que ha acompanyat el rei a Avinyó.

242. Segons les notícies de Descalzo (1988: 171, 211), s'indica que des que es va incorporar a la cort (29 octubre 1355) ha estat cinc mesos i vint-i-un dies fora.

1359/4/1	reg. 853	f. 93v	Joan de París	"ministrer"
		f. 94r	Jaquet Tricot	
1360/2/14	reg. 871	f. 64r	Joan de Mascó Nicolas de Rougemont Jaquet Tricot Joan de París	"ministrers" "menestrer"
1360/4/1	reg. 853	f. 125v	Joan de París	"ministrer"
		f. 125v	Jaquet Tricot	
		f. 127v	Nicolas de Rougemont	
1360/4/30	reg. 829	f. 22v	Nicolas de Rougemont	"ministrer"
1360/7/31	reg. 829	f. 37r	Joan de París	"ministrer"
		f. 37r	Jaquet Tricot	
		f. 38v	Nicolas de Rougemont	
1360/10/15	reg. 829	f. 66r	Joan de París	"ministrer"
		f. 66r	Nicolas de Rougemont	
1360/10/31	reg. 829	f. 69r	Jaquet Tricot	"ministrer"

2 *Llibres de tresoreria del rei*

Data	Registre	Foli	Concepte	Artista	Ofici
1354, desembre	reg. 337	f. 86v	quitació	Jean Le Clerc	"ministrer"
1356, febrer	reg. 338	f. 62v	provisió	Jaquet Tricot Joan de París	–
1356, maig	reg. 338	f. 98v	quitació	Jaquet Tricot	"menestrer"
		f. 99r	quitació	Joan de París	"juglar de cornamusa"
1357, març	reg. 339	f. 112r	quitació	Jean Le Clerc	"juglar de cornamusa"
1357, abril	reg. 339	f. 118r	quitació	Jean Le Clerc	"jutglar de cornamusa"
1357, juny	reg. 339	f. 150v	vestit	Jaquet Tricot	"jutglar de cornamusa"
				Estefani de Tramfort	
				Jean Le Clerc	
1358, setembre	reg. 340	f. 84v	vestit	Joan de París	"juglar"
		f. 89r	quitació	Jaquet Tricot	"ministrer"

1358, octubre	reg. 340	f. 99r	quitació (bestreta)	Jaquet Tricot Joan de París	–
		f. 112r	rossins	Jean Le Clerc Ebrí de Mans	“ministrers”
1358, desembre	reg. 340	f. 154	treballs als instruments	Jaquet Tricot Joan de París	“juglars”
1360, febrer	reg. 341	f. 94r	quitació	Joan de Mascó Nicolas de Rougemont Jaquet Tricot Joan de París	“juglars”
1360, abril	reg. 341	f. 130v	cavall	Jaquet Tricot Nicolas de Rougemont	–
1360, juny	reg. 341	f. 165r	quitació	Joan de París	“ministrer”
		f. 165v	quitació	Jaquet Tricot	“ministrer”
		f. 173r	vestit	Jaquet Tricot	“ministrer”
		f. 173r	quitació	Nicolas de Rougemont	“ministrer”
		f. 174r	quitació	Joan de París	“ministrer”
1360, setembre	Sèrie E, vol. 3	f. 85r	tancament de compte	Jaquet Tricot Joan de París Nicolas de Rougemont	“menestrer”

3 Llibre de mestre racional (reg. 781)

Data	Foli	Concepte (albarà)	Artista	Ofici
1355, octubre	f. IV	quitació (1352/4/1)	Hugoní de la Pellissa	“juglar de cornamusa”
	f. 3v	quitació (1354/1/28)	Joan de París	“juglar de cornamusa”
			Jaquet Tricot	
f. 6r	vestit 1354/4/1	Hugoní de la Pellissa	“juglar de cornamusa”	
		Jaquet Tricot		
		Joan de París		
1355, novembre	f. 15rv	quitació (1355/11/2)	Jean Le Clerc	“menestrer”
			Estefaní de Tramfort	
1356, gener	f. 10r	vestit (1355/4/1)	Joan de París	“juglar de cornamusa”

1356, agost	f. 103v - 104r	vestit (1356/4/1)	Jaquet Tricot	"juglar de cornamusa"
			Joan de París	
1357, febrer	f. 175r	quitació (1356/7/31)	Jaquet Tricot	"juglar de cornamusa"
1358, gener	f. 214v	quitació (1356/7/31)	Jaquet Tricot	"juglar de cornamusa"
1358, maig-juny	f. 275v	quitació (1357/1/31)	Jaquet Tricot	"juglar de cornamusa"
			Estefaní de Tramfort	
	f. 276r	quitació (1357/12/29)	Jaquet Tricot	"juglar de cornamusa"
1359, març	f. 302v	quitació (1359/2/27)	Jaquet Tricot	"ministrer"
		sou (1359/2/25)		
	f. 302v	vestit (1358/4/1)	Joan de París	"ministrer"
	f. 303r	quitació (1359/2/27)	Joan de París	—